4865
A2056

Wambola.

Jutustus wanast Eesti ajaloost.

(1209—1212)

Kirja pannud **A. Saal.**

I. anne.

Tartus, 1889.
Trükitud Joh. Solba kuluga.

Hind **15** kop.

A 2056

Wambola.

Jutustus wanast Eesti ajaloost.

(1209—1212)

Kirjapannud **A. Saal.**

Tartus, 1889.
Trükitud Joh. Solba kuluga.

Дозволено Цензурою. Дерптъ, 21. Декабря 1888 г.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu
23564

Trükitud A. Grenzsteini juures Tartus.

Lugejale.

Eessõiswa jutu kirjutamist on see mõte sünnitanud, et selle läbi Eesti wana aja ja ajaloo tundmist edendada. Sellepärast on ka ta kirjutuja hoolega selle peale waadanud, et ta nii õiget ajaloo wärwi kannaks, nagu seda sarnase jutu juures iganes võimalik on. Eesti keeles on ju wana Eesti ajaloo kohta kõige osawamatest sulgedest häid raamatuid, millede najal igaüks isegi selle jutu ajaloolist ja rahwateadlist külge võib wõrrelda. Kirjutaja esialgne mõte oli igasse kohta, kus ta arwates põhjendust waja oleks olnud, hallikad juurde tähendada. Aga see jäi sellepärast tegemata, et tähendused jutu lugemises ainult eksitajaks on raamatu asjata kirjuks teewad, kuna lugejal tähendatud raamatuid ja kirjasid, mis paraku enamiste kõik wõerakeelelised on, järele otsimiseks käepärast ei saaks olema. Kes ise wanast Eesti ajaloost midagi on kirjutanud, see teab missugune ülesanne see on, ajaloolist juttu kirjutada. Tal puuduwad iga sammu peal tarwilised teadused, millede kättesaamiseks kümned wana aja uurijate kirjad tihti weel ei mõju.

Praegu ei ole üht ainust kirja ega raamatut olemas, kust tarwilisi teadusi kõik korraga saaks. Kui mõnele lugejale siiski mõni asi wiltu peaks näitama olema, siis oleks kirjutaja talle selle teada andmise eest wäga tänulik. Kes aga kõne wiisis midagi iseäralikku leiab, mis talle mitte küllalt tuttaw ega harjunud ei ole, seda palun mitte ära unustada, et jutu kirjutajal ikka see aeg juhatuseks on olnud, millest lugu räägib.

Kirjutaja.

1. Wend ja õde.

— Waike, mu ella õeke, ära kurwasta oma wenna pärast. Ma tean, et sa mind armastad nagu õe kohus. Isamaa on hädas, waenlased tungiwad maale, murupinda punastab wenna weri, külade asemele asuwad tuhahunikud, mehi tapab tugewa waenlase teraw raud ja naisi ning lapsi ootab wangipõlw! Ma lähen sõtta, püha kohus kutsub mind. Ära nuta! Sa ei aima, kui suurt walu su pisarad sinu õnnetumale wennale teewad — — —

— Õnnetumale wennale! wastas sale piiga ja waatas seal juures pisaril silmil noore sõjamehe otsa, kelle näust täna mitte see waimustus ja julgus ei paistnud nagu ta õde nägema oli harjunud. Noor sõjamees kohmetas selle waate ees wähe ära, mis nii tähtsa rõhuga üteldud sõnadele imelist mõju andis. — Wend, mis ajast saadik teeb isamaa kaitsmine, Taara püha hiiede hoidmine ja sinu rahwa wabaduse peastmine, sind õnnetumaks? See on siiamaale iga Eesti wanema auu ja õnn olnud, kui ta maa waenlasest wõis peasta.

— See on ka minu õnn, aga — — — aeg on otsas, päike wajub õhtule ja minul on weel pikk tee ees, köneles ta kogeldamise järele jälle elawalt edasi. — Taara wägew käsi kaitsku sind kodus, kuni ma kui wõidumees tagasi tulen ehk wapra sõjamehena isamaa ja omaste eest wõideldes lahingus langen. — Õde, kas sa siis mulle ka sõjalaulusi lahkumiseks ei laula? Miks ei laula sa mulle, nagu kõik teised õed oma wendadele neid sõtta saates:

Wennakene, noorukene,
Pane selga surma särki,
Pane jalga surma sukad,
Pane kaela kalmu rätti,
Wõtta kätte koole kindad j. n. e.

Neid sõnu rääkis noor sõjamees mureliku naeratusega ja waatas seal juures nii soojalt piigakese otsa, et see üsna segaselt silmad maha löi.

— Ma näen küll, et ma sind õe wiisil kodust ära ei wõi saata, wastas ta tasa. Mu meel on nii kurb, ma ei jaksa lahkumise laulu laulda, ma ei tea, kust see tuleb. Sa näed kallis wend, ma olen halb õde! Ma ei tea isegi, mis mul on — mu süda aimab paha — mu meel on segane.

— Ella õeke, sa kardad, et ma enam sõjast tagasi ei tule? Kui see wägewa Taara tahtmine on, siis ei wõi meie surelikud selle wastu midagi. Waenlane on terwele Ugaunia maale õnnetust külwanud. See oleks patt, kui meie siin mitte ühel meelel wälja ei astuks. Elawatest sõjameestest tahame talle walli ette ehitada. Ainult meie külmaks saanud kehade üle wõib ta meie maale saada. Ma usun, et Taara meid kõiges asjas kaitseb ja wõiduga koju tagasi saadab. Palu sina ka meile wõidu õnne!

— Ma tahan seda teha —

— Pühad hiie waimud kaitsku sind! Päike läheneb loodele, ma pean ruttama. Kuulus wanem Lembit ootab mind waheşt. Pigista weel kord oma wenna kätt — kuiwata oma pisarad — anna mulle weel kord suud! Kui Taara tahab, siis wõin ma weel tagasi tulla. Ära karda surma, oma usu ja rahwa eest sureb iga sõjamees rõõmuga.

— Ma ei karda surma, wastas õde waewalt kuuldawa, rõhutud healega — ma kardan —

Sõnad jäiwad talle keele peale kinni.

— Mis sa kardad? räägi, räägi!

Ja sõjamehe heal wärises.

— Et Taewaisa meid nuhelda tahab.

— Mis oleme meie siis kurja teinud?

— Sina waheşt mitte, aga mina, sosistasiwad piiga lõkendawad roosihuuled.

— Marjameelne õekene! Sina ei ole kellegile ilmas paha teinud, mis eest Taaral sind õigus oleks nuhelda. Räägi kõik oma südame pealt ära, mis sind koormab. Wõib olla, et meie waheşt siin ilmas enam kokku ei saa. Sa

wõid ju julgeste kõik oma truu wenna kõrwadele usaldada. Ilma wastu on mu huuled ju saladusest tummad. Räägi!

Piiga näis enesega kangeste wõitlema. Siis ütles ta häkiste pool lämmatanud healega: — Ma armastan sind enam, kui õde wenda armastada wõib — —

Nendel sõnadel oli määratu mõju. Noor sõjamees tundis, kuidas ta wärisewad käed jõu kautasiwad ning piiga eneste wahelt maha tahtsiwad pillata. Aga ta katsus ennast walitseda. — Õnnetu õde! sai ta waewaga weel kõnelda. Sinu wend ei ole ka õnnelik. Jää jumalaga. Sinu eest tahan ma wõidelda, — sinu õnnetus annab mulle jõudu ja julgust — aga lahingist ei tohi ma tagasi tulla ega sind oma wõiduhinnaks pärida. —

Wiimseid sõnu rääkis ta nii tasa, et õde neid ei kuulnud, sest sisimised tundmused nõudsiwad enese awaldamist waljus nutmises.

Kui ta ennast oli wähe waigistanud ja silmad üles tõstis, ei olnud wenda enam kuskil näha. Ta oli ära läinud ja õe üksi oma õnnetuse sisse jätnud, ilma ainsa troosti sõnata! Piiga oli selle üle wäga ehmatanud. Ta oli wist oma ettewaatamata tunnistusega õiglase wenna südant haawanud ja ennast selle läbi tema silmis alandanud — nõnda mõtles piiga ise eneses. Siiamaale oli ta küll oma tundmusi warjanud ja häwitawat armutulukest oma rinnas üksi oma teada põleda lasknud, aga sel silmapilgul, mil ta wend lahkus ja waheşt igaweste ära wõis jääda, ei suutnud ta enam oma keeldud tundmustele piiri panna, waid awaldas neid sõnades, mida wend tegudest ennegi oleks pidanud mõistma. Ta ei olnud seda asja mitte enne hoolega järele mõtelnud, sellepärast ei wõinud ta ka ette arwata, missugune tagajärg ta tunnistusel wõib olla. Nüüd nägi ta, et ta sellega wistist suurt õnnetust oli sünnitanud. See teadmine tegi teda weel kahewõrdselt õnnetumaks.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Päike oli aegamööda metsa warju wajunud, õhk jahedaks läinud ja tuul waikinud. Puude ladwad säraşiwad küll weel kulla hiilgusega weerewa päikese paistel, aga nad

ei sahisenud enam. Pühad hiiepuud ei könelenud enam Taaraga ega wastanud palwetajale piigakesele aastasadade wanuste tammede all pühal hiiel midagi. Kõik oli wait kui hauas.

Pikkamisi tõusis Waike ühe määratu tamme alt üles. Kartlikult waatas ta enese ümber. See koht oli talle tuttaw Salumäe hiis. Siin oli ta ikka hea meelega wiibinud, rõõmus ja kurbduses lapselikka palweid kõrgete waimude ette saatnud ning iga kord kergitust kurbdusele ja waigistust walule leidnud. Kui ta oma lapseliku palwe ära luges ja ohwri suure Uku kiwi juurde maha pani, siis rääkisiwad kolm suurt tamme, mis lageda kingu otsas wanast ajast saadik kaswasiwad, iseeneses tasa ning noor sarapuu ja kase mets kaugemal ümber ringi sahises waikselt ühes. Neis healtes kuulis ilmasüüta piiga kõige kaunimaid troostisõnu. Täna oli ta küll ka kuulatanud, palunud, nutnud ja jälle kuulatanud, aga puud ei könelenud midagi! Wistist oli Taara wihane. Kartus käis ta hingesse. Ta tõstis oma silmad kullatud metsa latwade poole ja hüüdis sügawa õhkamisega:

— Taara, oh Taara, miks ei anna mulle wastust! Miks su püha hiie jeepuud ei sahista enam troosti mu kurwasse südamesse! Ära lase mind selle tundmuse koorma all surra, mis sa ise sureliste rinda oled istutanud. Ma tean küll, et ma selle taewalise andega meeletumalt olen mänginud ja oma lihast wenda armastama hakanud. Ma ei wõinud selle wastu midagi. Ma olen wõidelnud, kuidas nõrk neiuke iganes oma tundmuste wastu wõib wõidelda, nagu sa ise tead. Ma tõutan sulle, et ma oma patuste tundmuste wastu kõigest jõust tahan wõidelda, aga hoia sina oma hiisi häda ja rahwast õnnetuse eest. — — Kas sa, wägew waim, oma sõnumi kuulutajad, jeepuud, tummaks oled teinud, et waest Waiket meele äraheitmises siit lahkuda lasta? Wõi ei kuule sa mu sõnu? Tule sinagi, õrn tuule õhuke, pane püha puude lehed jälle lehisema ja kanna nende läbi mu õhkamised ja palwed wägewa Taara ette. Ta ei wõi mind abita jätta.

---

2. Wõeras wanake.

Jälle tõstis neiu silmad üles jeepuude poole ning ootas, mis need wastawad. Ses olekus oli ta ära rääkimata ilus. Priskesteſt põsketeſt paistis õitsew noorus ja selgeteſt silmadeſt puhas süda ja neiulik õrnus. Ta ei wäsinud wastust ootamast . . . Ja lehed sahisesiwad. Neiu kuulas terawamalt. Oli ta palwe kuulda wõetud, wõi oli see paljas kahisemine ta ärritatud kõrwades? Ei, tasane sahin tungis uuesti ta kõrwu, aga mitte kõrgelt püha puude pealt, waid alt eemal seiswate põõsaste wahelt. Kui ta silmad sinna poole lõi, ehmatas ta ära. Noorte sarapuu põõsaste wahelt astus üks wana mehike hiie lagendikule, suur must koer käis temaga ühes. Waike waatas terawalt. Tal oliwad harwad hallid juukſed peas ja sügawad kortsud otsa ees, nagu oleks ta ilmas palju walupäiwi näinud. Ta nägu oli wäga wana, aga silmadeſt paistis weel nooreca erkus ja julgus.

Piiga oli ära ehmatanud. Wärisedes hüüdis ta wiimaks: — Wõeras, kes sa oled? Inimene wõi waim? Kas on sind waenlaſed mere wete tagaſt wõi Taara oma taewasteſt kodadeſt siia saatnud?

Hall wanake waatas enese ümber ja kui ta piigakeſt natuke aega oli silmitsenud, siis könelеs ta: — Laps, ära karda mind. Ma ei ole waenlane mere wete tagaſt ega waim Taara taewasteſt kodadeſt, waid wana, wana inimene, kes enam kellegile kurja ei tee.

Nende sõnadega oli ta tüdruku juures-ohwri kiwi peal aſet wõtnud. Ta lahked silmad ja mahe tasane heal kautas neiu südameſt kartuse jäljetuks ära. Ärda ja osawõtliku meelega waatas ta wanakese peale.

— Mis sa siin üksi teed? küsis wanake.

Neiuke punastas ära ja lõi häbelikult silmad maha. Siis ütles ta: — Ma saatsin oma wenda sõtta ja palusin siin sõjameestele taewaliste õnnistust. Siin on püha Taara hiis —

— Ma tean. See on ilus, laps. Sõjameeste eeſt peab ikka paluma ja sõjajumalale ohwrid tooma.

— Hõbedane hallpeakene, ütles neiu imestades. Sa oled ju üsna võeras, kust võid sa seda kohta tunda?

— Ei lapsuke, see koht on mulle väga tuttav, ehk ma küll mõnda kümmend suve ega talve enam siin pole olnud, wastas wanake lahkelt. Ma olen kaugel käinud ja palju waewa näinud. Nüüd on jõud otsas. Siin pühas paigas, mille külles mu nooruse rõõmude mälestused ripuwad ja ka wanas rinnas ilma tormide ja marude käes ära ei ole kustunud, siin tahan ma puhata ja kadunud õnne maitseda. Muud õnne mul ilmas pole. Kõik on kadunud. Minu hiilgaw nooruse aeg ja õnnelised päewad on must kaugel nagu õhtune eha seal kaugel Taara taewa serwal.

Osawõtliku neiu silma tikkusiwad pisarad tulema, nii liigutas teda wanakese kõne. Wanamees oli väga ta meele pärast.

— Aeg on juba õige hiline, rääkis neiu osawõtlikult, ilm läheb jahedaks ja wanadele kontidele on puhkamist waja. Kus on su öömaja?

— Kus õhtu, seal öömaja, oli lühike wastus. Minul ei ole siin lähedal kuskil pärispaika. Pühad hiiepuud wõiwad mind oma warju alla wõtta.

— Pühad hiiepuud ei wõi sind aga kiskjate metsloomade eest kaitsta, rääkis neiu wasta. Tule minuga ühes, ma tahan sulle hea öömaja muretseda.

— Kuhu tahad sa mu siis wiia? Siin ligidal ei ole ühtegi peret.

— Soontaganasse. See ei ole mitte kaugel.

— Soontaganasse! Mispärast just sinna? küsis wanake imeks pannes.

— Ma olen Soontaganalt ja wiin su oma isa linna.

— Sina Soontaganalt — ja see on sinu isa linn?

Wanakese nägu oli korraga õige kortsu läinud ning tasane õhkamine tungis ta huultelt. Ta wahtis pimedalt enese ette maha, just kui oleks häkiske ta rõõmukarikasse kibedat sappi walatud.

— Mine koju, laps, ütles ta wiimaks. Tee Soontagana linna on pikk ja kardetaw. Ole ettewaatlik! Õnnetus waritseb igal wildakal sammul. Tõtta, et weel ehakahmakul üle soo saad. Öö küünal tõuseb alles esimesel kukelaulul taewa wõlwile. Mina ei tule Soontaganasse; ma jään siia!

Imeks pannes küsis neiuke: — Kust tead sina, kes sa siin hoopis wõeras oled, Soontagana teed? Seda teed käiwad ükši wanemad ja Soontagana rahwas ilma juhita. Teised ei tunne seda mitte. Ja sind ei ole ma weel ialgi Soontaganas näinud.

— Ma olen Soontagana teed niisama tunnud nagu kõiki kohti siin ümberkaudu. Aga mis see siia puutub? Mine sina oma koju!

Wanakese suunurgad liikusiwad hoopis iseäralikult, kui ta Soontagana nime kuulis ehk seda ise suhu wõttis. See näis igakord nagu teraw mõõk waluśaste ta südamesse torkawat ning seal mälestusi äratawat, mis waluśad oliwad. Neiukene tundis iseäralist ärdust aruldase wõera wastu. Ta ei oleks sugugi temast tahtnud lahkuda, aga wanakese sõnad oliwad korraga karedamaks ja nägu waljumaks läinud, ning ta lahke waade wäga tõsiseks muutunud. Waljumalt ja pea käskides köneles ta siis: — Ütle kodus, et kõik walwśad olekśiwad. Waenlased otśiwad Soontagana teed. Mina ei wõi magada. Ma tahan walwata — isamaad teenida, ehk isamaa küll mind ära tõuganud — —

Wiimased sõnad suriwad tasa ta keele peale. Neiuke ei julgenud enam wasta rääkida, ehk ta küll sellega sugugi harjunud ei olnud, et keegi wõeras talle käskiwat nägu oleks julgenud näidata. Ta oli kõrge ülema tütar, kelle soowisid juba silmadest ära püüti lugeda ja sõna lausumata täita. Selle wanakese näust paistis aga iseäraline wõimus, mis sõnakuulmist nõudis.

— Taara õnnistagu sind, isake, ütles Waike ja kadus nagu kergejalgne hirw noore leŋtpuu metsa all, mis kauni hiiekingu ümber kaswas, wanakese silmist. Kaua waatas hallpea kena lapse järele. Tema silmad oliwad talle mitmed kenad mälestused wanast ajast meelde nõidunud. Nooruse tulukene wälkus ta julgeist silmadest, mis tunnistas, et ta

waim praegu 30 aastat minewikus wiibis. Kuis oli siis kõik teisiti! Kas ei olnud tema siis kui wägew wanem terwel maal siin ümberkaudu esimene ja waenlasteſt igalpool kardetud mees! Ja nüüd uitis ta kepi najal kui kõigist tundmata wanakene ilmas ümber, ilma koduta, ilma omaksita! Soontagana linn oli ta eluaſe olnud, kuhu keegi waenlane ſisse ei peaſenud. Oma wahwuſe eeſt Rootsi sõjas oli ta Eestimaa kõige kaunima piiga, Nurmegunda wanema tütre Linda, eneſele wõiduhinnana abikaaſaks pärinud ning temaga õnnelikku elu elanud. Aga õnnetus ei hüia tulles, ta hüiab ära minnes. Üks tema nurjatu alam Panda, kes ammugi oma peremehe peale wihane oli, meelitas Saaremaa wägewa wanema Wahtula ſuure sõjawäega Soontagana alla ja wiis ühel pimedal ööl terwe sõjawäe kitſaſt ſooteed mööda Soontaganaſſe. Enne kui Soontagana wanem äraandmiſt oleks aimatagi mõiſtnud, oli ta malewa maha löödud, linn wõidetud ning wanem, kes keegi muu ei olnud, kui halli peaga wanakene hiiemäel, kinni ſeutud ja wangi wiidud. Mõne aasta järele tuli Saaremaal ſuur sõda Rootslastega, kes küll wõitjaks ei jäänud, aga siiski hulga Saarlaste wara ära riiſuſiwad ja inimeſi wangi wiiſiwad. Sõjawangide ſeas oli ka tema, endine Soontagana wanem, olnud. Selleſt ajaſt oli juba 30 aastat mööda. See oli raske aeg, täis waewa ja wiletſuſt olnud. Higitilgad tõuſiwad ta kortſus otſaeſiſe ja palgede peale, kui ta ſelle aja peale tagaſi mõtles. Sealt oli ta oma näu peale need sügawad kortſud ſaanud. Wabaduſes sündinud mees, waba ja julge rahwa würſt — ja siis waenlaste ori — ſeda jõudis ainult üks nii tugew mees, nagu Soontagana walitſejate wõſu ja wanem, wälja kannatada. Wiimaks läks tal korda ära põgeneda ning jõudis ka otſatumate hädade ja waewade järele õnnelikult iſamaale tagaſi. Aga kuidas oli kõik ſelle aja ſees teiſeks läinud! Ta ei leidnud enam üht ainuſtki tuttawat nägu, kõik oliwad temale ja tema kõigile wõeras. Keegi ei mõiſtnud arwata, et ſee wana hallpea endine kuulus kangelane ja suur sõjamees Soontagana wanem oli, keda rohkem kui weerandſaja aasta eeſt igalpool auustati ja kardeti.

See ei teinud talle sugugi peawalu, ſeſt nüüd oli ta ilmas õppinud inimeſi teenima ning käſuandmiſeſt hoopis ära wõerdunud. Ta tahtis ka täitja wõeraks jääda ning ialgi enam oma õiguſt pärima hakata. Nüüd ei olnud aega iſekeskes tülitſeda, kus waenlaſed iſamaa pinda tallaſiwad ja hukatuſt külwaſiwad. Kui ta järeletulejad Soontaganas tugewad ja waprad sõjamehed oliwad, kes waenlaſe wastu julgeste wälja astuſiwad, siis oli kõik korras. Ta oli oma naiſe ja lapſe järele kuulanud, aga keegi ei teadnud neiſt sõnakeſtki kõneleda. Wiimaks kautas ta nende jälleleidmiſe lootuſe üsna ära, ſeſt naine wõis wanaduſe ja tütar mingiſuguſe õnnetuſe läbi surnud olla. Ta pidi siis üksi oma elupäiwi lõpetama. Nooreea mälestuſed oliwad ta kolmekümne pika orjaaasta järele jälle pühale Salumäe hiiele kutſunud. Ta ei saanud praegugi weel aru, kas ſelle waikſe noorepõlwe mälestuste maal või tõeste kena neiu ſilmadel ſee imelik wõim oli, mis temale ta kurba minewikku aruſaamata kombel nii elawalt ſilmade ette tõi. Nii kena oli kord ka tema Linda olnud, kui ta temale kui kõigist auustatud sõjamehele lille pärja pähä pani ja awalikult tema mõrsjaks ſai, — nii kaunilt ja pehmelt oli ka Linda heal temale heliſenud, nagu nüüd ſelle wõera neiukeſe õrn heal. Ta oleks hea meelega kena lapſega weel kauem kõnelenud, aga ta oli ju Soontaganaſt, ja Soontagana iſand oli ta kõige ſuurem waenlane. Nii pidi piigake siis tema waenlaſe tütar olema, kellele tal mingiſuguſt põhjuſt ei olnud ligineda.

— Aga kas meie siis igaweste wiha peame pidama ja üksteiſele waenlaſeks jääma? küſis ta iſeeneſes. Mis waenlane mina ka weel wõin olla? Mul ei ole ju enam mingit wäge ega wõimuſt — ja wõimetu waenlane ei ole kellegi waenlane. Ei tea, kuidas Wahtula eneſe käſi ſelle pika aja ſees on käinud, mil mina wangipõlwes elaſin ja ilma mööda hulkuſin. Kas ei ole ajad hoopis muutunud ja endiſed waenlaſed sõpradeks teinud? Sel ajal käis rahwas ülemeelſuſes oma ſuguwendi riiſumas ning üks ülemeelne wanem käis teiſega sõdimas. Nüüd on aga wäljaſtpoolt wägewad waenlaſed maale tükkinud ning tule ja mõõgaga mitmed maakon-

nad lagedaks teinud. Kas wõib nüüd siis weel wend wenna wastu taperit tõsta? Ei, see ei wõi olla, nii tõeste kui ma siin Taara pühal hiiel seisan. Nüüd ei ole enam wend wenna waenlane. Ma tunnen wäga hästi oma esiwanemate kindlat meelt, mis weel minulgi wanal inimesel were kärmemalt liikuma paneb. Ma olen wõeral maal palju näinud, palju õppinud, millest meie rahwal nüüd kasu oleks, aga mu kurb saatus on minu oma isamaa ja rahwa wastu tuimaks teinud. See ei ole õige, see ei tohi enam nii edasi minna. —

Aega mööda oliwad ta mõtted nii elawaks läinud, et keel neile sõnu laenas. Noorepõlwe waimustus oli nagu imewäel jälle ta hingesse tagasi tulnud ja ta silmad sätendasiwad, mis nii wäga kustuwa küünla wiimast loitnemist meelde tuletas. Ta oli oma käe kõrgele ülesse tõstnud ja seisis sirgelt, nagu kord oma wahwa malewa eesotsas, ning kõneles pühalikult kõrgete hiiepuude poole waadates:

— Teie, suure Taara pühad puud, kuulge mu sõnu! Mina olen wana, mu juuksed on walged — mis ma luban, seda ma ka pean. Teie all olen ma lapse põlwes ohwerdanud. Nüüd mul seda ei ole. Ma tean aga, et ülemere mehed meie rahwa orja ikkesse tahawad panna ja tema pühad hiied ära häwitada. Taara, ma tõutan sulle su tammikus, et mina nii kaua, kui mul hinge rinnus on, oma õnnetu isamaa kasuks kõik oma jõu tahan ohwerdada. Meie mehed ei pea enne puhkama, kui maa ja rahwa waenlased jõuetumaks on tehtud ehk meie ise oma werega enese kallist maa pinda kastnud ning kalmule kolletanud . . . .

Widewik oli ammugi ilma oma waibaga katnud ning ehakumagi ieepuu latwadelt ära kustunud, kui wanake kindlal ettewõtmisel hiiemäelt lahkus ning oma suure koera seltsis soo serwa mööda suurema metsa poole sammus. Ta astus ettewaadates edasi ja kadus wiimaks pimeda metsa alla ära, mille oksade wahelt tähed selgest taewast maha sirasiwad.

3. Waenlased.

Tuttawast Hiiemäest umbes üks sööma uni*) põhja poole seisis keset suurt Awasti**) sood Soontagana maa linn ühe ümbes 1000 sammu pika ja 500 sammu laia saare peal. Salumäelt***) käis ainus tehtud tee läbi põhjatu soo kindlasse Soontagana linna. Mujalt ei olnud ainsalgi elawal hingel wõimalik Soontaganasse saada. Seegi ainus tee oli nii kunstlikult otseti soo sisse löödud postide otsa tehtud, et wõerad inimesed ilma juhita seda teed mööda ei mõistnud käia. See tuli selleşt, et teda sugugi näha ei olnud, waid põlwist saadik sogase soowee all warjul seisis. Kes tee otsa peale sai see ei olnud ammugi weel julge, et ta Soontaganasse sai. Salatee oli kitsas ja kõwer. Kes ta kõwerdusi hästi ei tunnud, see astus ühe häkilise käänu peal kõrwa ning uppus põhjatuma mudasoo sees peasematalt ära. Isegi Soontagana elanikud pidiwad hoolega sammusid lugema ja mitmeid märkisid tähele panema, kui mitte surma ei tahtnud saada. Niisuguşt teed oli umbes kaks wersta. Siis tuli weikene saarekene kena metsaga. Kesest saart käis tee suure ja tugewa müüri alt pikuti mööda, mille peal arutumad wirnad kiwa ja palka seisiwad, et neid ülewelt waenlase peale loopida, kui tal korda pidi minema läbi soo tungida.

Terwest Soontagana linnast paistis ainult selle eessaare mets üle auruse soo Salumäele ära. Pimedus oli juba ammugi kätte jõudnud, kui Waike Salumäelt selle musta kogu poole soo peale hakkas sammuma. Ta oli Salumäe tammede all natuke aega wiitnud, sest siin puhkasiwad kõikide Soontagana wanemate luud. Kõik oli ümberringi wait ja waga ja isegi pehme rohuke piiga jalgade all ei teinud kahinat. See surma waikus tegi ta üsna kartlikuks, nii et temagi seda ei julgenud segada. Ta astus hinge pidades kinku mööda alla wõsa metsa poole, et oma kardetawa tee otsa üles otsida ja siis ette waatlikult läbi wee kodu minna.

*) Kui werstasid weel ei tuntud, siis mõõdeti maad aja järele, nagu Saksamaal praegugi weel liht rahwa juures tunni järele.

**) Mihkli kihelkonnas paremal Kasari kaldal.

***) Praeguse Mihkli kiriku juures.

Juba hakkasiwad tänase sündmusrikka päewa mälestused endid mõtetesse koguma, kui häkiste tasane jutukõmin ta kõrwu kostis. Ehmatades kargas ta ühe pimeda sarapuu põõsa taha ning jäi hinge pidades kuulama.

— Tee hakatus on käes, rääkis keegi tasa.

— Täm paikö enim äb tundö[1]), wastas teine heal wõeras murdes. Niisugust keelemurret oli kuulaja ühe Liiwi sõjawangi käest kuulnud. — Waenlased, mõtles Waike hirmuga, sest ta oli palju sellest kuulnud, et Liiwlased Sakslaste ja Lätlastega üheskoos Eestlaste wastu sõdimas käisiwad. Edasi minemise peale ei wõinud ta mõteldagi, tagasi minnes oleks teda ka waheşt wõidud kuulda ja kinni wõtta. Sellepärast polnud tal mingit muud nõuu, kui oma warjupaika ootama jääda, kuni tee lahti saab.

— Ta on umbes põlwini wee all.

— Kas sa mõistad minu mehi ööse! salaja linna wiia, kui ma kord sõdima tulen? küsis wõerast murret köneleja mees.

— Tee on wäga kõwer ja sellepärast kardetaw, wastas teine heal heas Eesti keeles. Mitme aasta eest käisin ma küll kord seda teed, aga olin ta ära unustanud, kui mitu sammu ükski kään teisest kaugel on. Täna sain aga jälle mitu saladust wälja. Soontagana noor wanem Wambola tuli ühe piigaga seda teed. Ma panin siitsamast wõsastikust nende käiki hoolega tähele, lugesin liikumise ja aja järele sammusid ning arwan, et nüüd mitte palju ei puudu. Kui ma tagasi minekut ka olekşin näinud, siis wõiksin ma üsna julgeste teenäitamise enese peale wõtta.

— Soontagana noor wanem? ütlesid sa. Ja ta ei ole weel tagasi läinud?

— Ega wanem ise tagasi ei lähegi. Ma aga ootasin piigat tagasi tulema.

— Kuhu tema siis läks?

— Sõtta Sakslaste wasta.

— Ja kus ta malewa on?

— See on juba Sakalasse kogutud.

[1]) Tema kohta ei ole weel mitte tunda.

— Siis on ju rutt taga. Kes oli see tüdruk?

— Wistist tema õde, Soontagana wanema tütar.

— Ja see tüdruk ei ole weel tagasi läinud?

— Ei ole.

— Ega Eesti wanemate tütred ometi meestega ühes sõtta ei lähe?

— Kõrge würst, sa armastad nalja heita. Neiu tuleb weel tagasi, kui ta tema õde oli.

— Kuhu ta siis läks?

— Seda ma ei tea.

— Juwa lemdiks ümises wõeras, keda ta seltsilane würstiks nimetas. — Miks sa teda silmas ei pidanud! Tema oleks teed wõinud näidata.

— Seda ta ei oleks teinud, waigistas alandlik seltsimees.

— Ha, sa kops, sina ei mõista naistega ümber käia, naeris teine. Too see tüdruk minu kätte. Küll saa näed, kuidas sõna kuuldakse. Ma tean, kuidas naised mu ees wärisewad. Kas sa seda kindlaste tead, et ta weel tagasi ei ole läinud?

— Seda tean ma selgeste.

— Aga kus ta wõiks siis olla?

— Waheşt on ta Hiiemäel. Seal käib ta tihti.

— Kui kaugel see siit on?

— Umbes kesthomiku une tee.

— Siis oleks pidanud ta ammu juba tagasi olema.

— Wõib olla, et ta pea tuleb.

— Ja siit läheb tee soo sisse?

— Jah, just siitsamast.

— St — ! Siis jääme waikselt ootama.

Kabisewad healed ehmatanud tütarlapse lähedal waikisiwad. Waike oli esialgu nii ära hirmunud, et talle midagi paremat mõtet pähä ei tulnud, kui waikselt seisma jääda. Tema ise see ohwer oligi, keda nüüd walwati, ja wägiwaldsel wiisil linnatee näitajaks ja rahwa äraandjaks taheti sundida

Ja kes pidi see hirmus äraandja olema, kes teda ütles tundwat, tema käikusid ennegi juba luuranud ja kord ka Soontaganaski käinud? See ei tulnud tal praegu meelde ega polnud tal ka siin aega tema üle rohkem järele mõtelda. Teda piinas praegu niisugune nurjatu äraandmine hirmsal wiisil. Ta ei kartnud mitte eneše elu pärast; tema wärises ainult selle peale mõteldes, et waenlased juba nii ligidal. Mis tema elu kautamiseşt suurt oleks olnud, kui aga rahwas waenlasteşt oleks peaşenud. Ta nägi, et ta pidi põgenema, ennaşt peaştma ja rahwaşt ja ülemaid ettewaatamiśele manitşema. Aga praegu ei olnud ju wõimalik kuulmata ära kaduda. Mehed kuulaşiwad liig terawalt. Nad olekşiwad teda wõinud kuulda, taga ajada, kinni wõtta. Oma jalgade wileduse peale ei wõinud ta loota. Aga ometigi ei jäänud tal muud nõuu üle. Kuu oli juba ülesşe tõusnud — kui ta metşa ladwasşe jõuab, şiis läks şiin kõik walgeks, nii et teda näha wõidi. Natuke aega ootas ta weel põkşuwa südamega, şiis oli tal otşus tehtud: ta hakkas taşa edaşi astuma.

— St! kuulis ta põõşastikuşt. Ta weri tahtis şoontes ära tarretada. Ta ei julgenud ennaşt enam liigutada.

— Kas see ei olnud astumiśe kabin?

— Mina ei kuulnud midagi. Kõik on wait.

— Jah, nüüd küll, aga natukeśe aja eeşt oleks nagu keegi şiin astunud. Jää şina şiia, laşe ma lähen taşakesti selle pakşu põõşa taha.

Waike oli waewalt neid şõnu kuulnud, kui ta kõigeşt jõuuşt jooksma pistis. Nüüd ei wõinud ta ennaşt enam nõuuga, waid jõuuga aidata.

Higi tilkuwa otşaeşiśega oli ta şoo äärde jõudnud, kuşt tee Soontaganasśe läks. Kartlik pilk eneše ümber näitas, et kedagit ta ligidal ei olnud. Nüüd oli aeg ennaşt wee taha ära peasta. Oli ta kord tüki maad ära şohu jõudnud, şiis ei wõinud waenlaşed teda enam kätte şaada. Ta tee wiis läbi wõşade. Häkiste kuulis ta ähkimişt eneše ligidal. Ta jookşis, mis jalad andşiwad. Hirm laenas talle küll wiledaid, aga ka niişama määrduwaid jalgu. Ta komistas

ühe põõşa peale maha, ning enne kui ta üles şai tõusta, pidaşiwad teda juba kaks tugewat kätt kinni.

Piiga karjatas hirmu pärast ja katşus ennaşt lahti rabada, aga see ei läinud korda. Ta şilmade ees tantşis kõik: kaks pimedat hirmuşt kogu, puud Salumäel, põõşad . . .

— Ära karda, lapşuke, rääkis wõera murdega mees. Meie ei tee şulle midagi. Wii meid iluşaste mööda şalateed Soontagana linnani ja too jälle tagaşi, nii et teega tuttawaks şaame . . .

— Kes teie olete ja mis teie Soontagana teeşt tahate? şõnas piiga ennaşt uhkelt şirgeks ajades. Õiged inimeşed käiwad päewa ajal oma asju ajamas ning ei tarwita wägiwalda nende wastu, kes neile wastu ei jõua panna.

Ähwardawalt wahtis wõera murde kõneleja tüdruku otşa ja ta käşi mängis şõjakirwe külles.

— Wali, tüdruk, hüüdis ta koleda healega. Sa näitad meile Soontagana teed ehk lõpetad şiinşamas oma elu. Aga ma ei ihalda naişe werd, şellepärast tule kohe. Aeg on kallis.

— Enne kui ma ei tea, kellele ja mis tarwis ma teed pean näitama, ei liigu ma paigaşt, kostis neiu julgeste. Oma werejänu wõite ühe abita tütarlapşe kallal kustutada — aga teadke şiis ka, teie wiletşad ja nurjatumad işamaa äraandjad, et üks wanem oma tütre werd teile mitme wõrra kätte şaab taşuma. Selle peale wõite julged olla. Wajutage kinni need şilmad, mis teid põlastuşega waatawad, tehke waikseks see şuu, mis teile ütleb, et te nurjatumad kurjategijad olete, raiuge maha see pea, mis teie ees ei painu — tehke şeda, kui teil julguşt on ühe Eesti ülema tütre külge oma käşa panna. Lugemata tähed kõrges taewas ja kuu püha hiiemetşa peal on teie nurjatuşe ja minu truuduşe tunnistaja.

— Jää wait oma şuurustamiśega, kähiśes wihane Liiwi keele rääkija. Ma tahan şinuga teişt wiişi teha. Surm on şulle liig wähe. Sa pead oma kangekaeluşe eeşt kannatama. Küll ma kohta leian, kus şa oma tegu wõid kahetşeda. Panda, şeu ta käed kinni ja too ühes. Wõi tema julgeb ühele wõrs — —

Wiimaſed ſõnad neelas ta wihas alla.

Warsti oliwad wasturabelejad käed kõwaste kinni ſeutud ja abita tütarlaps pidi nende kahe öökoguga tagaſi Salumäe metſa poole ſammuma.

Nad ei olnud weel ſadat ſammugi edaſi astunud, kui häkiste üks pikk mehe kogu täies sõjamundris nende wastu tuli.

— Pidage, hüüdis ta müristawa healega. Kes teie olete ja mis te ſelleſt naisterahwaſt tahate? Wastuſt!

— Appi, appi, palus Waike. Need öökujud ſunniwad mind enestele Sootagana teed näitama ja tahawad mu ei tea kuhu wangi wiia. Nad on iſamaa waenlaſed, nurjatumad ſalakuulajad. Peasta mind, wõeras, kui ſa ka nende ſeltſiſt ei ole.

Tugewa käega wirutas uus wõeras mõlemad kurjategijad piiga juureſt eemale ning kiskus kõwad ſidemed ta käte ümbert katki. Teine neiſt tahtis praegu oma sõjakirwega kutſumata külaliſe kallale tormata, aga hiilgaw oda wõera mehe tugewas käes ehmatas ta nii ära, et ta oma ſeltſimehe järele põgenema pani.

— Tänu, tuhat tänu ſulle, ütles tütarlaps ſuure rõõmuga, kui ta eneſe jälle waba tundis olewat. Kes oled ſa ja mis on ſu nimi, et ma ſu wasta tänulik wõin olla?

— Minu nimi ei puutu asjaſſe, wastas wõeras, aga et ſa rahule wõikſid jääda, ſiis ütlen ſulle, et ma üks iſamaa sõjamees olen. Aga kes on need mehed ja kuidas ſaid ſa nende küüſi?

Waike jutuſtas talle kõik lühidelt ära. Seal juures waatas ta tänuliku waatega wõera sõjamehe otſa, kes näuga wastu kumpaiſtet ſeiſis. Tema mehine jume ja julge nägu ning läbitungiwad ſilmad oliwad wäga neiukeſe meele järele. Ta tundis oma ſüdames nii imemaguſt head tundmuſt, nagu woolaks talle neiſt wõerasteſt ſilmadeſt hoopis iſeäralik, peaaegu nõidlik waim wasta. Ta tänas weel wõeraſt ſüdameſt, kes tema tee otſale ſaatis, kord iſe ka Soontaganaſſe lubas tulla, kui neiu ära oli õpetanud, kuidas linna ſaab, ja Salumäe metſa poole ſammus, kui neiuke juba nii kaugel oli, et waenlaſed teda enam kätte ei wõinud ſaada.

Kuu oli juba kaunis kõrgele tõusnud, kui Waike ſalateed mööda tüki maad ſoo peale oli jõudnud. Tee oli tõeste kunſtlik. Kes temaga wähem harjunud oli, ei oleks öö ajal wistiſt üle ſoo julgenud minema hakata. Ta oli kitſas, pea põlwiſt ſaadik wee all ning kõwer. Kes kõiki käänuſid ſelgeste ei tunnud, oleks kergeste wõinud kõrwale astuda ja põhjatuma ſoo pori ſees halastamata ſurma leida. Waike ſilm oli aga nende märkidega, mis tee käänude peal oliwad, nii tuttaw, et ta ka paksu öö udu ſeeſt kergeste kõik tähtſad kõrkjatutid ülesſe leidis ning ilma wiiwituſeta ja kartuſeta edaſi astus. Teda ei kohutanud kardetaw tee ega külm weſi, mis jalad walutama pani; ta mõtted ei olnud üleüldſe tee käänude wäljauurimiſe ega ſammude lugemiſe juures tööl, waid need oliwad tänaſe päewa juhtumiſte juures. Seal lahkus wend temaſt, tuli imelik wanake ohwrimäele, ſiis waenlaſte arupidamine, tagaajamine, kinniwõtmine, peaſtmine — kõik pakilt üksteiſe järele ſündinud, ſee tegi ta üsna ſegaſeks. Kuidas mahtus üleüldſe nii palju mõtteid ta pähä, nii palju tundmuſi ſüdamesſe?

Korraga äratas teda neiſt mõteteſt üks iſeäralik heal. Ta jäi kuulama. Ta liikmed läkſiwad lõdwaks, jalad hakkaſiwad määrduma. Aga ta kogus oma mõtteid ning hoidis ennaſt kindel kardetawal teel. Salumäe metſaſt koſtſiwad talle ſelgeste needſamad hirmſad healed kõrwu, mis ta juba tundis. Sõnadeſt ei wõinud ta kauguſe päraſt aru ſaada ega paksu uduteki ſisſe ka midagi näha — aga ſüda ütles ſelgeste, et ta peaſtja iſe waenlaſte kätte langenud. Oh, kuidas oli tal ometi meeleſt ära läinud oma peaſtjat nende kurjategijate eeſt hoiatada! Muidugi peitſiwad need endid metſa warju ära ja makſiwad nüüd talle ta kutſumata waheletulemiſe hirmſaſte kätte.

Healed oliwad küll ammu juba waikinud, aga Waike ſüda wäriſes ikka weel. Ta kõrwus kohas wahet pidamata nende hirmſate inimeſte kole naer.

Koit oli juba wiimaks taewa ſerwa palistama hakanud, kui ta wäſinult ja külma ning kartuſe päraſt wäriſedes ſaarele jõudis.

4. Sureja ema sõnad.

Saarewaht oli oma wahimajast juba ammugi tulejat tütarlast näinud, aga pimedas ei wõinud ta teda ära tunda. Enne kui Waike saarele metsa warju jõudis, seisis waht häkiste täies sõja mundris tema ees.

— Kes siin on? küsis ta waljuste.

— Kotkasilm, ära pea mind kinni, ma pean ruttama, wastas Waike saarewahile, keda ta terawa nägemise pärast Kotkasilmaks hüüti. Ole walwas, waenlased otsiwad linna teed. Keegi meie tuttawatest on ära andjaks saanud. Kas palju mehi weel linnas on?

Kotkasilm laskis oma oda otsa alla poole wajuda ja kummardas sügawalt kõrge piiga ees.

— Waenlased otsiwad linna teed? Äraandja meie meestest? küsis ta pool kohkunult. — Meil on wähe mehi linnas. Kõrge neitsi teab isegi, et terwe malewa noore kangelasega Sakalamaale sõtta on läinud.

— Sellepärast pead sina linna kahekordse hoolega walwama, ütles Waike. Aga see on arusaamata, et wanem ise nii kaua sel kardetawal ajal kodust ära jääb. Kas sa ei ole temast sõnumid saanud?

Saarewahil jäiwad sõnad keele peale. Ta jättis ütlemata, mis ta teadis ja tegi nagu poleks ta seda küsimist kuulnudki. Waike aga kordas oma küsimust.

— Täna tuli temast sõnumid.

— Täna! Kas ta tuleb warsti koju.

— Nii pea küll wist mitte, wastas waht wiiwitades.

— Miks siis mitte? Kus ta on?

— Neid küsimusi wastatakse sulle linnas.

— Aga ma tahan nende peale juba siin wastust saada, ütles neiu kindlaste.

— Ma ei wõi seda teha. Ma kardan, et ma neid sõnumeid õieti ei kuulnud.

— Kotkasilm, sa ehmatad mu ära. Räägi, minu isaga on õnnetust sündinud. Ma aiman sinu olekust seda.

Räägi, ära piina mind! Ma tahan kõik kuulda. On ta haigeks jäänud, wangi sattunud ehk —

— Surnud, jah! wastas saarewaht taſakeste, sest ta nägi ära, et salgamine siin ei aidanud.

— Kõrged waimud, teie karistus on kange! õhkas tütarlaps pea healetult. Mis peab Soontagana nüüd peale hakkama? Oh, mu meel läheb nii wäga segaseks? Kotkasilm, mu keha on nõrk, aita!

— Waene Waike! hüüdis saarewahi osawõtlik ja südamlik heal. Tröösti ennast, waene lapsuke, su isa on auusat surma surnud — palawas tapluses waenlase wastu wõiduteel — — Jää rahule, waene Waike. Täna ei wõi sa enam koju saada. Ma tahan sulle oma majakeses aset walmistada. Tule, öö on wilu! ja sina oled märg ja külmetad!

— Sa oled hea, Kotkasilm, aga ma pean koju saama. Mis teeb mu haiglane emake. Temale ei oleks seda mitte häkiste pidanud ütlema. Ta on nõrk ja iga häkiline meele liigutus wõib talle kahju teha. Lase mind minna! Ma tunnen jälle enese sees tugewust. Jää sina siia. Siin on sind nüüd tarwis. Kui üks uhke Eesti sõjamees kord Soontaganasse peaks tulema, oma oja otseti paremas käes hoiab ja sinu esimese küsimise peale wastab: „Kahju ei tule kell kaelas“, siis lase ta linna. See on meie sõber. Aga wististi on ta waenlaste kätte langenud ja ei saa ialgi siia tulema.

Nende sõnadega jättis ta wahi üksi ja hakkas edasi minema. Kotkasilm waatas kurwalt ta järele. Tal oli südamest selleſt kenast lapseſt kahju. See ei olnud weel kõik, mis tal temale ütelda oleks olnud, aga seegi oli korraga ta õrnale südamele liig. Külap kodus ta haawatud südant uued haawad ootawad.

Nõnda mõtles hea saarewaht kahetsedes. Ta ei aimanudki aga, mis see elurõõmus lapsuke täna juba kõik ära pidanud kannatama ja mis ta süda kõik läbi tunnud. Waikselt astus neitsike saarelt jälle sooteele, mida mööda eeslinna, Päewamäele, wõis saada. Tänase päewa juhtumised käisiwad nagu äraseletamata unenäud üksteise järele ta waimusilmade eest mööda. Neid juhtumisi ja meeleliigutusi oli nii palju,

et ta neid kõike sugugi tõsiseks sündmusteks ei jõudnud pidada. Esite ta põlew armastus oma lihase wenna wastu, selle awaldamine ja wenna imelik peaaegu ähwardaw äraminek — siis üks imelik, mõistatuse sarnane wanake — salakuulajad, kurjategijad, kelle käest teda üks tundmata sõjamees ära peastis — siis need koledad healed metsa warjus ja wiimaks isa surma sõnum! See oli liig! Seda oli liig palju! Niipalju ei wõinud ühel ainsal päewal ega ööl sündida! Muist pidi selleşt unenägu olema. Nii trööstis waene, murtud südamega kõrgest suguşt neitsi ja solistas läbi wee Päewamäele.

Ka Päewamäel oli kena ohwri paik suurte kiwide lähedal wanade tammede warjul. Tähelpanemata läks Waike selleşt kohaşt mööda, mis ta muidu weel ialgi polnud teinud. Keşet Päewamäge seisis risti kõrge müür tee peal ees, ning Waike pidi mööda müüri äärt nii kaua kuni saare otsani käima, kuşt teda weel tükk lagedat wett Soontagana linnaşt lahutas. Walli peal walitses sügaw waikus ja keegi ei takistanud ta kiiret käiki, kui ta Päewamäelt üle wee oli jõudnud ja nüüd mööda wallialuşt teed ümber linna hakkas edasi töttama. Soo tee käis pehme soo ja kõrge kiwimüüri wahelt linna saarel enne wärawasse jõudmişt terwe keeru ära. Ta oli waenlaste sisşetungimise päraşt nimelt nii keeruliselt ehitatud, et neile terwe pika tee peal ülewelt walli pealt kiwa palka ja keewa wett kaela wõis laduda. Sellepäraşt oli Soontagana linn üsna ära wõitmata.

Koit oli juba kumamas, kui Waike tähendatud teed mööda kõrge wallitorni alt wärawaşt maalinna jõudis. Waht oli teda äratundes waikse auupakkumisega läbi laşknud ja ühe suure uhke maja ette saatnud. Sealt pööris ta sõnalausumata tagasi. Waike oli niisuguşt olekut küll imekspannud, aga ta ei suutnud kurbduse ja wäsimise päraşt ta waikimise põhja järele parida.

Läbi lahtise ukse nägi Waike toas tulewalguşt ning naisterahwa kogud käisiwad toas ruttu edasi tagasi. Ilma pikema järele mõtlemiseta, miks täna nii wara tuli toas ülewel oli, astus ta ukseşt sisse.

Ka see, mis ta kartagi ei teadnud, oli sündinud. Tema ema oli raskeste haigeks jäänud ja oli nüüd woodis walwata maas. Ta teraw silm ja kartlik aimamine nägiwad warsti ära, et siin midagi head loota ei olnud. Tema ema oli häkilise wihaga inimene olnud, keda nii hästi rõõm kui kurbdus tugewaste liigutas ning liig häkilisel meele liigutusel rawanduse wõis saada. See oli nüüd ta mehe surmasõnumi saamise juures sündinud. Oma häkilise meelega oli ta ta Waikele küllalt ülekohut teinud, aga tasane tütarlaps oli seda kõik waikselt ära kannatanud ning armastas teda weel pealegi tõsise lapse armastusega. Ruttu läks ta haige woodi juurde. See jampsis palawikus ning köneles mõistmata sõnu waenlasteşt, oma mehe surmaşt, Waikeşt ja mitmeşt tundmata nimedeşt. Kaua seisis Waike kurwalt ta woodi ääres. Põetajad naised ütlesiwad, et ta suure igatsusega Waiket koju oodanud; tal olla temale wäga tähtsaid asju kõnelda. Nüüd ei tunnud ta oma tütart enam ära, ega rääkinud muud kui jampsi sõnu. Nii kestis see terwe päewa.

Waike oli küll wäsinud, aga und ei tulnud talle siiski silma, kui ta oma ema ümmardajate järelandmata nõudmise peale asemele heitis. Liig elawad mälestused ja ärritud tundmused wõitsiwad keha wäsimuse ära, aga wäsitasiwad teda ometigi weel rohkem.

Wasta õhtut jäi haige kaunis rahuliste magama. Waike oli rõõmus, et ema paremaks hakkab saama ning süda läks kergemaks. Peale kukelaulu päraşt poolööd ärkas ta üles ja küsis kohe Waiket taga.

— Siin ma olen, kallis emakene! wastas Waike, kes weikese raswalambiga sängi kõrwal istus.

— Hea, mu laps! Mul oli sulle tähtsaid asju rääkida, enne kui ma siit ära toonelasse lähen, ütles ta tasase healega. Laşe teised ära minna. Ma pean sinuga üksi olema. . .

Sõna lausumata läksiwad kõik teised wälja. Kui Waike nende taga ust kinni tahtis panna, ütles haige: — Jäta uks wäheks lahti. Kukk on laulnud ja koit üles tõusnud. Laşe mind weel taewaşe koidu kuma waadata, seşt ärka-

wat päewa ei saa mu silmad enam näha. Ma tunnen seda ära . . Ära nuta, lapsuke! Sealt ei pease keegi surelik. Näe, kuidas koit kumab! Ta kullased lained loidawad taewa all . . . Seda ei ole ma enne weel näinud . . . Oh kui ilus . . . Taara, su taewas on kaunis . . . pea tulen ma sinu pimeduse kodadesse, kus seda ilu enam näha ei ole . . . Waike, lase mind weel wälja waadata.

Ära jampsi, emakene, wäljas pole muud kui pime öö ja pilwes taewas, wastas kurb tütarlaps silmi kuiwatades. Koitu pole kuskil.

— Waata wälja, rääkis haige waewaga.

Waike pööris silmad lahtise ukse poole ja nägi ka tõeste loitnewat kuma kaugel pimeda taewa all. — See ei ole koit, waid kauge tulekuma, ütles ta uurides.

— Tulekuma? küsis haige kohkudes. — Oo, siis on ta minu abikaasa surnutule paistus Lihula mäel. Seal pannakse ta tuhk mulda puhkama . . . Oodake, surma waimud, siin on weel üks teine keha, mis pea pimeda ööküünlaks saab, et wiimase walgustuse järel püha Hiie puude all surmariigi rahu leida . . .

Ehmatades ja wärisedes kuulis tütarlaps ta juttu pealt. Ta ei saanud aru, kas haige jampsis või selge meelega rääkis.

— Istu siia, Waike, üsna mu ligidale, köneles haige nõrga healega. Anna oma käsi siia! So!

Nüüd waatas ta natukene aega wait olles Waike peale. Ta silmist paistis heledus ja nagu kartlik kahetsus. Ta suu seadis mõnda korda rääkimisele, aga jäi ikka wait — oli, nagu ei leiaks ta sündsaid sõnu. Waike waatas kurwa imestusega oma haige ema otsa. Wiimaks hakkas ta kõnelema: — Waike ma ei või surra, enne kui ma sulle ühe saladuse ära olen rääkinud. Enne pead ja aga ütlema, et sa mulle kõik andeks annad, mis ma sulle ülekohut olen teinud. Kas lubad seda?

— Emake, ära räägi nõnda, nuutsus Waike. Mul pole sulle midagi andeks anda.

— Küll sul on, aga sa ei tea, õhkas haige iseeneses tasakeste.

Jälle oli ta natuke aega wait. Siis rääkis ta edasi:

— Kuule hoolega, mis ma sulle kõnelen ja ütle siis salgamata, mis sina selleşt arwad? — — — Kord elas ühes kuulsas linnas kuulus wanem oma naise ja weikese tütrega õnnelikku elu. Seal tuli ta waenlane ja wõitis tema äraandja abiga ära ja wiis ülema ise wangi. Selleşt ajast saadik pole üksi neist enam üksteist näinud. Wanem ise sattus wõerale maale wangi, naine suri mure pärast ära ja lapsuke jäi wõera wanema juurde ümmardajaks, kus temaga wäga halwaste ümber käidi. Uue wanema juures käisiwad mitmed teised wanemad ning üks kuulus noor wanem, kes endise würsti kenat tütart nägi, hakkas teda armastama ning warastas ta ära. Seda pidasiwad wanem ja tema abikaasa enestele nii suureks teutuseks, et seda käredaste tõutasiwad kätte maksa. Wiha tuli selleşt, et wanemal eneşel ka tütar oli, kes kuulsale külalisele kõigeşt hingeşt mehele tahtis minna, ning wanemad lootsiwad kõik, et noor kangelane ülema tütre ära kosib. See teutus sai raskeste kätte maksetud. Kui talle kaks kena tütart oli sündinud, laskis petetud tütre ema mõlemad ta lapsed ära warastada. Kurja naise kättemaksmise himu oli nüüd kustutatud. Ta wõttis teise lapse pärast eneşe juurde, nimetas ta eneşe tütreks, aga ema armastuşt ei olnud ta südames waeşelapse wastu mitte, ning oli sellepärast tihti tema wastu ülekohtune. Laste wanemad otsisiwad küll kõik kohad läbi, aga ei leidnud lapsi mitte enam. Ema suri kurwastuse kätte. . .

Siis peatas köneleja ja tõmbas sügawaste hinge. Kõnelemine oli ta wäga ära wäsitanud. Waike, kes suure osawõtmisega haige kõnet oli kuulanud, küsis hinge pidades:

— Mis on lasteşt saanud?

Haige waatas iseärališe pilguga Waike peale ja ütles siis: — Üks laps elab küll weel; teiseşt ei ole ma kaua enam midagi kuulnud.

— Kas isa on neid ka otsinud?

— Seda ma ei tea. Aga ma usun, et ta oma lapsi ära ei ole unustanud.

— Kas ta peaks nad üles leidnud olema?

— Ei ole! Teist wähemalt mitte.

— Kas sa seda selgeste tead?

— Wäga selgeste, lapsuke.

— Kas sa siis tunned neid?

— Isa ja teist kadunud last wäga hästi.

— Siis on see päris sündinud lugu ja mitte mõni muinasjutuke?

— Ei, kes peaks niisugusel silmapilgul, kus surm suu ääres ootab, muinasjuttusid kõnelema? Teine tütar elab weel tänapäewani oma kasuema juures, kes teda ta wanemate käest ära laskis warastada.

— Oma kõigesuurema kurjategija juures? hüüdis Waike suure imestusega pool kohkudes.

— Tema juures jah! Ta on hea laps, kõnelesiwad haige huuled waewalt kuuldawalt.

— Kuidas on see wõimalik?

— Lapsukene, ta ei tea ise seda.

— Hirmus!

Kohkudes waatas haige wanake piigakese otsa ning küsis siis põksuwa südamega: — Kuule, Waike! kui see naine talle nüüd ütleks, et ta tema kõige suurema wihaaluse laps on, keda ta kättemaksmise pärast on ära laskнud warastada ja salajas üles kaswatanud ning wanemaid asjata otsida laskнud — ütle, Waike, kas ta wõiks seda oma kõlwatumale kasuemale andeks anda?

— Seda ei wõiks ta ialgi andeks anda, ütles Waike kindlaste.

Haige õhkas häkiste walju healega. Ta näis wäga ära kohkunud olema. Tema silmad pilkusiwad ruttu, rind tõusis ja wajus kramplikult ning käed langesiwad jõuetult maha. Waike ehmatas seda nähes ära, kargas istmelt üles ja hüüdis hirmuga. — Ema, ema, mis sul on? Kas sul walu on?

— Kedagi! ole rahul, laps! Oeh! . .

Ja siis hakkas ta jälle edasi kõnelema.

— Aga kui ta kõlwatu kasuema weel surma tunnil oma tegu südamest kahetseks ja tema käest andeks paluks,

kas ei wõiks ta ka siis andeks andmist saada, et rahuga toonelasse minna?

— Ühe inimese käest wistist mitte, wastas Waike ilma pikema järele mõtlemiseta, sest ta ei saanud ikka aru, mikspärast ta ema weel wiimsel elusilmapilgul niisugust asja nii suure hoolega pärib.

— Aga kui sina ise see õnnetu oleksid? Mis sina siis teeksid? küsis haige suure ägedusega.

— Ma ei mõista ennast küll hästi niisuguse oleku sisse mõtelda, wastas Waike, aga ma küsiksin kõige pealt: Anna mu wanemad ja mu õde mulle enne tagasi, siis küsi andeks andmist.

— Neid ei wõi enam keegi tagasi anda, hüüdis haige südant lõhkuwa walusa healega. — Oh sa õige Taara, sa maksad kõik ülekohtu kätte! Mina ja mu mees peame oma üle kohtu eest ühel ajal surema! Meie poeg on sõtta läinud, mulle on ette kuulutatud, et ta sealt enam tagasi ei tule! Meie ülekohtune sugu saab otsa! Ja seda olen mina oma tigeda meelega ära teeninud. Taewane Taara on õige! Õige!

Ta katsus weel rääkida, aga jõud oli otsa lõpnud. Ehmatades waatas Waike tema peale. Surm oli tal suu ääres.

— Mis sul on, kallis ema?

— Ära hüia mind emaks . . . mine minust ära . . . Ma ei ole wäärt ühe armsa tütarlapse käte wahel surra. . . . Mina olengi see tige naine — — —

— Sina! Suured jumalad, halastage! Ja kes on siis see warastatud laps? küsis Waike hinge kinni pidades.

— Sina! kähises sureja heal.

— Mina! — — —

Wali nutuheal lämmatas ta sõnad ära.

— Sina oled selle wanaema warastatud tütar . . . Soontagana õige pärandaja . . . kaitse linna waenlaste eest . . . mu warakambris on üks sõlg . . . see on sinu ema oma . . . sa oled mu waenlane . . . mine ära mu surmasängi juurest . . . sa ei anna ühele süüdlasele andeks, kes kahetseb . . . südamest . . . maksa ka sina mulle kurja kätte

. . . ma olen seda teeninud . . . ma suren oma kustutamata wõlgades. . . .

Rääkija langes tagasi — ta oli surnud. Poolpimedas toas oli kõik wait kui hauas. Alles tüki aja järele peasiwad ehmatusest kange tütarlapse silmis pisarad ja suus sõnad walla. Ärarääkimata waluga langes ta oma kasuema keha peale ja hüüdis temale palawate pisarate woolel: — Ema, minu kallis ema, sina ei pea minu käest midagi andeks paluma! Kõik on hea, mis taewased wäed minust sinu armu hoole all on laskнud saada. Wiha pidamine on inimeste nõtrus, mille wastu keegi ei wõi parata. Ütle mulle weel, kus on mu isa, et ma teda wõin leida.

Aga ema keha oli juba külm ja kange ning ta suu peale oli surm oma waitoleku katkestamata pitsari wajutanud. Küll katsus Waike teda weel äratada, aga surnut ei ärata ka armastaja lapse õrn käsi üles! Nüüd oli waesel Waikel rohkem mõtteid, kui tema õnnetumasse pähä mahtus. Soontagana ei olnud ta päris kodu — need, keda ta siiamaale oma wanemateks pidas, ei olnud muud kui ta waenlased — aga ta armastas neid siiski südamest. Tal oli hale meel oma kasuema õnnetuse ja tema kahetsuse pärast, aga niisama südamest kahetses ta ka oma mõtlemata kangekaelust, mille läbi ta kasuema temast lepitamata süütundmuses surnud. Kuis wõis ta seda aimata, et see jutt kõik temasse enesesse puutus? Hirmu wärin käis tal üle keha, kui ta selle peale mõtles. Wististi ei oleks ta kasuema nii ruttu ära surnud, kui ta teda oma ettewaatamata ja teadmata wastustega mitte nii wäga ei oleks ärritanud ja ehmatanud. Siis oleks ta weel oma isa elukohta wõinud teada saada. Aga nüüd oli kõik hilja. Nüüd oli ta üksi ilmas — ilma wanemateta, ilma sugulasteta, ilma abita ja nõuuandjata. See oli noore tütarlapse kohta liig.

Kõige selle kurwa oleku sekka segas ennast aga ka üks trööstlikum pilt, mis talle jõudu andis kõike seda ära kanda, mis tal kannatada oli. See trööstiw pilt tema peaajus oli ta endise wenna, Soontagana noore wanema Wambola kuju, nii kaunis ja taewalik! Siis ei olnud ta armastus mitte

ülekohtune! Nüüd wõis ta ju teda julgeste armastada ning kord weel tema omaks saada! Aga ka selle rõõmsa ja õnnelise troostimõtte sekka langesiwad kohe mitmed kidedad kahtluse tilgad. — Kas tuleb ta wend weel sõjast tagasi? Kust saab ta teada, et ma tema lihane õde ei ole? Ja kui ta seda ka kuulda saab, kas ei põlga ta mind siis kui oma wanemate waenlase last, kui alatut wanemateta waest last ära? Ja kus on mu wanemad? Kust leian ma oma õe ülesse? Kes teab mulle nende küsimuste üle otsust anda?

Niisugused mõtted tormasiwad wälgu kiirusel läbi ta wäsinud pea. Siis kõneles ta iseeneses edasi: — Siit pean ma ära minema, üks kõik, kuhu! Siin ei ole mu kodu, siin ei leia ma oma isa ega õde. Ma pean nad üles leidma, seda ütleb mulle mu süda. Ja oma wennale, oma südamest armastatud peiule pean ma ütelda saama, et meie mitte õde wenda ei ole, et ta mitte minu peale ei pahandaks. Siis ei saaks ta wististi oma hirmust ähwardust täitma ega sõjas enesele surma otsima, nagu ta Hiiemäel ütles. — — —

Kaua jäi ta niisuguste mõtetega surnud kasuema kõrwale waikselt istuma. Silmist woolasiwad waigistamata walupisarad — huultelt haledad õhkamised.

---

5. Wanema matusel.

Sel ajal, kui Waike oma haige kasuema woodil istus ja pisaraid walas, oli Soontaganast hea tükk maad õhtu pool, Lihula linnamäel, hoopis teistsugune liikumine. Peale päikese loodet kogus linnamäele kaugelt ja ligidalt rahwast kokku. Mehed ja naised, ühed wanast wäetid, teised nooresi nõrgad, neiud ja peiud — kõik, kõik oliwad kokku tulnud. Siia mäele tuli ümbert kaudu rahwas muidu ikka suurtele pidudele, nagu suwe pidudele kõige lühemal ööl ja lõikuse pidudele sügisese öö ja päewa ühepikkusel, kokku ohwrid tooma, noored pidul ilutsema ja wanad pidu ilu pealt waatama. Täna aga ei olnud kumbki neist pidudest pühitseda, sest esimene oli juba tükk aega möödas ja teine alles kaugel ees. Siis pidi midagi iseäralist ees olema, mis ka juba koosole-

jate nägudest näha wõis. Kuna tähendatud pühadel rõõm noore ja wana silmist säras, paistis täna kõikide nägudelt, nii palju kui seda ööpimeduses weikese tulewalgel näha wõis, sügaw tõsidus ja mure.

Inimesed olimad warsti salga wiisi kokku astunud. Noored kõnelesimad noortega, wanad wanadega. Seal juures waatasimad aga kõikide silmad aeg ajalt ühe suure tamme poole, mille all mitmed mehed pooiringis istusimad ja iseeskis tasa kõnelesimad. Nende keskel seisis üks tugew ja sirge sõjamees, uhkete sõjariistadega ehitatud ning kuulas waikselt pealt, mis ümberistujad rääkisimad. Natuke eemal seisis üks kanderaam lillede ja pärgadega ehitatud. Seal näis riide all üks inimene puhkama. Neli sõjameest haljaste odadega pidasimad ta juures wahti.

— Külawanemad, rääkis püstiseisja uhke sõjamees oma seltsimeestele, Soontaganast ei ole ikka weel ühtegi sõnumikku tulnud. Kas wanema surmasõnum on sinna wiidud?

— On wiidud! wastas üks külawanemateşt.

— Aga kust see siis tuleb, et keegi sealt pole tulnud?

On kuulda, et e m a n d haiglane olla, ütles üks eemal seisjateşt. Wististe ei wõinud ta tulla.

— Aga kus on siis poeg ja tütar?

Poeg on juba oma malewaga ära Sakalasse reisinud, auus päälik, wastas seesama eemal oleja, -- Tütreşt ei tea ma midagi.

— Soo, siis ei ole meil sealt enam midagi oodata, rääkis pealikuks nimetatud uhke sõjamees tugewa healega. Mehed, tehke tuli walmis! Meil ei ole aega wiita. Tähtsad asjad on läbi rääkida. Naabrid on juba sõtta läinud. Meie peame ka minema. Kas Sakalamaa saadik on siin?

— Ei ole, kõrge wanem! anti mitmelt poolt ühtlasi wastuseks.

— Aga ta pidi kindlaste tulema. On talle õnnetust juhtunud, ehk kellegi läbi sõna saatnud?

Keegi ei teadnud selle peale midagi wastata.

— Kui ta wiimate mõni petis ei olnud? ütles wanem kahewahel olles.

— Ma olen kuulnud, et ta Lembit ise olnud, wastas üks heal ümberseisjate tagaşt. Kõik waatasimad sinna poole, kust heal tuli. Poolpimedas seisis üks wana mehike kepi najal ja tema kõrwal suur must koer.

— Lembit!

— Tule lähemale, sõber, ütles wanem lahkelt.

Wanake astus meeste ringi. Kõikide silmad waatasimad terawaste tema otsa, aga keegi ei tunnud teda. Ta oli wõeras. Tema riidedki olimad wõerad. Siiski äratas ta olek usaldust ja osawõtmist enese wanadusest, mis üsna wäsimuseks näis muutunud olewat. Tema selged silmad waatasimad lahkelt, aga pea auukartusele sundides enese ümber.

— Kus on siis see Sakalamaa saadik, keda sina Lembituks eneseks pead? küsis wanem, kui ta tükike aega wõeraşt oli silmitsenud.

— Ei tea. Ma ei ole teda näinud. Ma kuulsin, neilt, kes teadsid. Ja sina, kes sa wanem oled, ei tea seda?

— Ta ei ole ütelnud, kes ta on.

— Siis ei olnud ta Lembit, sest suur sõjamees ei hakkaks oma nime salgama, pealegi weel niisugusel korral, kus terwet rahwast sõtta waja kutsuda.

— Nime salata wõib ta küll, seks on tal ka põhjust, wastas wanem. Ta ei elanud Soontagana wanemaga mitte sõbruses. Wõib olla et ta sellepäraşt oma nime ei tahtnud nimetada, et mitte wana waenu uuesti ülesse õhutada. Nüüd aga on see mööda.

Wanakese näu üle lendas iseäraline joon, mis ta näu kurbliseks ja walusaks muutis. Wanema sõnad näisimad temasse iseäraliselt mõjuwat.

— Räägi selgemalt, auus wanem, ütles ta elawamaks minnes. Mikspäraşt elab Lembit Soontagana wanemaga waenus ja kuidas on see waen nüüd kustunud?

— Kes sa siis oled, wanake, et sa neid sündmusi ei tea?

— Wõeras, nagu näed. Ma ei tunne siinseid sündmusi, aga kuulekşin neid hea meelega.

— Lembit oli Soontagana wanema hea sõber, rääkis wanem, aga ta warastas tema kena tütre ära. Selleşt ajaşt

saadik ei olnud nad enam sõbrad ega läbikäidawad. Nagu mõnel pool kõneldakse, olnud see Soontagana wanema kasutütar, kelle seisusest ega wanematest midagi selgemat ei teata.

— Nende kasutütar! hüüdis wanake ja ta silmad hiilgasiwad iseäralikult. Wanem ja ka teised juures olejad waatasiwad imestusega tema peale. Keegi ei saanud aru, mis wõerast wanakest nõnda sügawaste liigutas.

— Kus on see kasutütar nüüd? küsis ta elawusega. Kas ta elab weel? Mis on temaga sündinud?

— Wõeras wanake, wastas wanem, sinu uudishimu näitab, et sa mitte siin hoopis wõeras ei ole — ehk et sa mõne arusaamata põhjuse pärast asjade järele nõuad, mida igal wõeral waja ei ole teada. Sellepärast küsin ma weel kord, enne kui edasi räägin, kes sa oled, wõeras?

— Kui sa küsitsid, mis ma siia otsin, siis ütlesin ma: Isamaad teenima.

— Kuidas tahad sa isamaad teenida?

— Sa näed mu wanadust. Ma ei wõi muud teha, kui ütelda: Olge walwsad! Waenlased on walmis. Minge nende wasta ja peastke oma maa ja rahwas!

— Meie ei taha aga niisuguse teenistust, keda meie ei tunne.

— Et ma wana mehike olen, seda näed sina niisama hästi kui teised. Mis muud sul weel tarwis on? Wõi usud sa, et nende hõbehalli juuksete all walskus aset on?

Selle juures waatas ta nii läbitungiwalt wanema otsa, et see enam tema üle ei kahklenud ega rohkem ta elu üle järele ei pärinud. Wanake aga nägi ära, et ta enese hoopis ära oli unustanud ning liig palju nõudnud . . . Kas ei olnud wõimalik, et see kasutütar waheşt tema tütar oli, kes mingil wiisil Soontaganasse oli saanud? See mõte käis kui nool ta peast läbi, nii et ta isegi selle üle ära ehmatas. Ta ei wõinud enesele ära seletada, kuidas see mõte talle häkiste päha tulnud. Oli see üks sõrmenäitus taewalise saatuse poolt, wõi inimliku ärrituse petlik lootus? Aga see lootus oli liig kallis maha jätmiseks. Ta wõttis kindlaste nõuuks, järele kuulama ja uurima hakata. Esimene asi oli nüüd

kembitut üles otsida, sest tema käest wõis ta waheşt kuulda saada, mis ta süda nii igatses. Ta ei oleks isegi uskunud, et wana süda nii noorelt tuksuma wõib hakata, kui mõni lootuse sädemekene kustunud lootust häkiste põlema sütitab. Waewalt jõudis ta oma sisemisi tundmusi warjata ning rahulist olekut alal hoida. Elawamalt kui ialgi enne, tuli noorepõlwe õnn ja hiilgus ta hingesse tagasi ning kutsus kõik armsad mälestused meelde. Nende kõrwal seisiwad aga ka kõik kurwad sündmused kui kohutawad tondid ja kibe wiha asus ta hingesse nende wastu, kes ta õnne oliwad rikkunud, teda ta suurusest ja hiilgusest põrmusse tallanud. Põrmusse wõisiwad aga ka kõik ta lootused langeda, pidiwadki langema, kui ta mõistusega selle asja peale mõtles, mille kohta tuksuw tundeline süda nii palju põhjuseta lootust andis.

Heledad tuleleegid, mis wirwendawat walgust kõrgele pilwis, taewa alla saatsiwad, äratasiwad ta neist mõtetest. Ta ei olnud midagi enese ümber kuulnud ega näinud ega ka inimeste imestawaid nägusid tähele mõistnud panna.

Kui ta nüüd silmad üles lõi, nägi ta suure tule leegi ümber hulga inimesi — sõjamehi, kelle kirwed ja ojad tulewalgusel sätendasiwad. Wanem oli kõrgema koha peale üles-tõusnud ja rääkis sealt walju healega:

— Nõ lõpeb ära, Soontaganast ei ole surnu omakseid ega saadikuid siia jõudnud, ja meie ei wõi enam oodata. Kandke wanema keha tulesse!

Tuleleek loitis kõrgele, tuul puhus tasase mühinaga puu ladwul, peenikest wihma tibas maha ja neli sõjameest asusiwad raami kallale. Nüüd alles märkas wõeras surnukeha lillewanikute ja wahtralehe pärgade koorma all. „Soontaganast ei ole surnu omakseid ega saadikuid siia jõudnud", need sõnad tungisiwad wägewa mõjuga ta kõrwu.

— Kes on see surnu seal raami peal? küsis ta tugewa healega ja ta keha läks nooremehe jõuus sirgeks.

— Soontagana wanem! Ta on auusas wõitluses surma leidnud. Täna saab ta tuhk Taarale pühendatud ning hing toonelasse saadetud. Mana antku talle head aset!

— Soontagana wanem! hüüdis wanake ja ta ülesse

tõstetud käsi wajus tagasi. — Taara, sa oled õige! Sa lased minu oma waenlase surnukeha ees seista. Mõne aja eest oleksin ma seda silmapilku õnnistanud, aga nüüd — nüüd ei tunne ma selleşt röömu. Nagu sina tuhaks saad, nii saagu meie waenlus suitsuks, mida tuul laiali kannab ja ilmast ära kautab. Olgu sulle kalmu küngas kerge ja Mana toonelas armuline! Pea saawad ka sinu lepitatud wihamehe kondid kokku langema ja ta hing sulle järele tulema. Olgu meie jällenägemine siis sõbralik ja peasemine warjuriigi tasaseşt ja igawast elust rutuline! Taara on eile juba kuulnud, et ma sinuga ja kõige ilmaga olen lepitust teinud. Ja oma halli juukşete juures pean ma sõna! Minu wiha on kustunud — meie oleme sõbrad elus ja surmas!

Ümberringi oliwad kõik wait kui hauas. Keegi ei saanud wõera wanamehe kõneşt aru. Pragisedes lendasiwad leegid ja sädemed üle pühade hiiepuude latwade. Surnukeha lasti pikkamisi raudse raami peal tulesse. Leegid löiwad kiunudes ja wilistades tema üle kokku. Nad paistsiwad kaugele — walgustasiwad ka Soontaganas sureja kambrikeşt.

— — — — — — — — — — — — — — —

Kuke teise laulu ajal oli wanema kehast raudse raami pääle weel wähe tuhka ja põlenud luid järele jäänud. Need koristati ühe sawise nõuu sisse kokku ja maeti ta sugupõsa kalmule ühes ta sõjariistadega maha. —

— Soontagana wanem on kõigi sureliste teed toonelasse läinud, kust ta nii pea enam tagasi ei saa, kõlas wanema heal läbi wagusa rahwahulga. Meil on sõjakäik ees. Enne kui Taarale ohwerdame ja sõjakäigu üle otsust palume, küsin ma teilt: Kes peab uueks Soontagana wanemaks saama? Tema poega ei või meie sõjawäljalt tagasi kutsuda, teda on seal rohkem waja. Praegu on sõnum tulnud, et surnud wanema abikaas rawanduses haige on ning weel enne, kui päew koidu süleşt püha hiie peale waatab, hinge wõib heita. Surnud wanema sugupõsal ei ole Soontagana linna peale, mida ta ülekohtusel wiisil endise wanema käest ära on wõitnud, pikemalt pärandamise õiguşt kui wõitja surmani. Kui endise wanema suguşt enam pärijat ei ole,

siis saab uus wanem walitud. Minu teada ei ole endisel wanemal ühtegi pärandajat järele jäänud; wanemast eneseşt ei ole ammugi enam midagi kuulda olnud. Wististe on ta surnud. Wõi teab keegi teie seast endiseşt wanemast ehk tema sugulasteşt.

— Mina tean, hüüdis üks peenike läbilõikaw heal teiste hulgast.

Kõik jäi wait kui hauas. Wanakese käed wärisesiwad. Ta waatas terawalt sinna poole, kust heal tuli. Üks lüheldane mehike tungis rahwahulga seast wanema poole, kes käega näitas, et talle teed antaks.

— Mis sa tead siis wanemast Woteleşt?

— Waadake mu otsa, siis näete isegi.

— Mina ei tunne sind. Sinu keerlewaid silmi ja wastast nägu ei ole ma ialgi weel näinud. Kes sa oled?

— Mina olen Soontagana wõidetud wanem Wotele, hüüdis mees, kes keegi muu ei olnud, kui Liiwlase seltsimees Panda, keda auus lugija juba Soontagana tee juures tundma õppis. Mina olen linna seaduslik pärandaja.

— Kes seisab selle eest, et sa õiguşt kõneled? küsis wanem imestades.

— Kes wõib siis selle eest seista, et ma mitte Soontagana linna õige pärandaja ei ole? küsis mees uhkelt wastuseks.

— Mina, mina! hüüdis üks teine heal rahwa hulgast. Kõik waatasiwad sinna poole ja nägiwad, et wõeras imelik wanake oma kätt kõrgel ülewel hoidis ja wäga ärritatud wiisiga selle otsa waatas, kes ennast endiseks Soontagana wanemaks nimetanud. — See mees waletab — Taara pühal hiiel — ta rojastab seda püha paika. Tema ei ole Soontagana pärandaja. Ta on wana auusa Wotele sugu teutaja — walelik — petis! Ära niisugune pühalt hiielt — wõi muidu nuhelgu jumalad teda!

Wihaga waatas teutatud mees wanakese otsa. Ta silmist wälkus wiha tuli. Tükil ajal ei tulnud tal sõna suust wälja. Wiimaks kiskus ta oma taskust ühe kuldsõle wälja ja hoidis seda kõrgel ülewel. — Waata, kelle kaelaraha see on? Mis märk see ta peal seisab? Aeh? — Nohi

Lihula wanem wõttis ehteasja oma kätte ja waatas seda lähemalt. See oli puhtast kullast tehtud ja ta peal seisis Soontagana wanema maja kuju. — Märk on õige. Selle järele oled sa küll Soontagana õige pärandaja. Aga kus oled sa nii kaua siis elanud?

— Näita seda sõlge siia! hüüdis wanake. Tükike aega tunnistas ta teda oma wanade silmadega. Siis lendas häkiste rõõmu läige üle ta näu.

— Sõlg on Soontagana endise wanema Wotele oma. Seda on ta oma abikaasale teha lasknud. Aga kust sa ta said?

Wastased waatasiwad teineteisele terawalt silmi. Sõle omanik tuikus häkiste jalgade peal, ta kõikus tagasi, nägu näitas isegi tule paistusel waha karwa — ta oli Soontagana endise õige wanema ära tunnud. Warsti sai ta aga oma ehmatuse peremeheks. Wotele ei olnud teda mitte tunnud. See andis talle jälle julgust.

— Wanake, anna mu sõlg siia!

— Walelik, see ei ole sinu! Kust oled sa ta wõtnud?

— Sa oled peast hull, mis see sinusse puutub?

— Täna on küll keegi teine hull. Selle sõle wõtan ma eneselе. Ta on mulle kallis. Minu õnnelised mälestused —

— Waadake, inimesed, hüüdis wõeras kawala wihaga, tema on tõeste peast nõder. Ta ütleb wiimaks, et see weel tema sõlg on.

— See on minu jah!

— Eks te näe! Noh, nüüd ütle ka weel, et sina see Soontagana wanem oled, hüüdis wihane mees ja rõõmustas isegi oma korda läinud kawaluse üle.

Wanake nägi küll, mis kiusaw külg neil sõnadel oli. Tema wastane oli kui uss kawal. Oleks ta nüüd oma seisust awaldanud, siis oleks rahwas, kes teda ei tunnud, muidugi wõinud wälja naerda ja nõrgameelseks pidada, nagu ta waenlane ütles. Pealegi oli see tema südametunnistuse ja kindlaste ettewõetud nõuu wasta. Kui ta ennast kadunud wanemaks oleks tunnistanud, siis ei oleks ta enam magust oma kadunud omaste järele wõinud uurida, sest nende endine seisus hoiti ju muidugi hoolega salajas. Sellepärast ei wastanud ta midagi, ehk küll ta tundmata waenlane juba omale iga wastuse jauks lõikawad sõnad walmis oli otsinud, mis juba ta pilkawast näust wälja paistis. Aga kust oli see tundmata inimene tema tütre sõle kätte saanud? Ta pidi selleest asjast midagi siis ikka teadma.

— Ära pahanda, wõeras, ütles wanake pehmelt. Jääme jälle heaks. Hoia see sõlg omale, päri Soontagana enesele — mina ei taha sulle mitte takistust teha —, aga ütle mulle, kas see inimene weel elab, kes seda sõlge kord kannud ja kelle oma ta algusest olnud? Ütle, ütle, armas mees, kui sul ühe õnnetuma wanakese wastu wähegi õrnust ja kaastundmust on.

Sõle omanik rõõmustas iseeneses wäga, et wõit nii kergelt tema poole jäänud. Aga nagu see mõte, et ennast Soontagana kadunud wanemaks tunnistada, häkiste talle päha oli tulnud, nii tahtis ta nüüd selleest ka kindlaste kinni pidada ja iga hinna eest kõrget auuametit kätte saada. Wanakese oleks ta tema soowi täitmise eest wistist oma nõusse saanud, aga kas siis mitte uued takistused teele ei oleks tulnud, kui õige wanem Wotele oma abikaasa ja weest ka lapsed üles oleks leidnud! Ei, niisuguseid takistusi tema tulewik ei sallinud ja sellepärast ei pidanud wanake seda ka ialgi teada saama, kas selle õige omanik elab. Nii mõtles ta ruttu iseeneses, ning siis wastas ta lahke näuga:

— Pärastpoole, wanake, nüüd pole seks paras aeg ega koht. Inimesed saawad meie tüli siin pühas paigas imeks panema. Kõik, mis ma tean, pead sa kuulda saama. Ma pean esiti weel paremine asja järele kuulama. Tule ülestunahomme õhtul siiasamasse paika tagasi! Hoia ennast aga minust halba kõnelemast! Teed sa seda, siis ei pea sa minult midagi kuulda saama.

Neid sõnu oli ta tasa kõnelenud, et ümberolejad mitte kuulda ei saaks. Siis astus ta ruttu rahwa sekka ja jättis wanakese üksi, kellel uuesti kaunis lootuse kiir südant soojendas. Mitmed uudishimulised küsisiwad temalt, kuidas uue Soontagana wanemaga lugu olla, aga ei saanud wanakeselt ühtegi selget wastust. Ta lootis wõera lubamise peale ja tegi sellepärast, mis see talt oli nõudnud. Mitmedki wangu-

tasiwad tema üle kaastundmuses pead ja uskusiwad peaaegu, et ta wanadusest juba segane on.

Surnupõletamise tuluke oli juba kustumas ning ühe teise jeepum alt tõusis hele ohwrileek pimeda taewa poole. Märk oli hea, ohwriloom oli paremale poole kukkunud ning wanem kuulutas selleşt hõiskawale rahwale sõjaõnne ja jumalate nõuu, Sakalamaale abi saata.

— Tänu suurele Taarale, rääkis wanem waimustusega, et sa meie poolt oled ning meie teekonda tahad õnnistada. Näita siis waenlastele, et sa wägew oled oma maad ja rahwast, oma püha mägesid ja hiisa kaitsma . . . Aga kuhu jääb siis Sakala saadik? Tema ei ole ikka weel siia jõudnud. Aeg on kallis, meie ei wõi kauem oodata. Rutaku nüüd igamees koju, pangu kõik walmis ja andku ka neile külades teada, kes praegu siin ei olnud. Puhkamiseks on lõuneni aega. Pärast lõunat kogume kõik siia mäele kokku ning hakkame minema, sest wastu ööd on wilum teed käia. Taara kaitsku meid!

— Taara kaitsku meid! kõlas mitmest kümnest suust korraga wasta.

— Kas mina oma rahwaga ka ühes pean tulema? küsis sõleomanik, kes ennast wanaks Soontagana wanemaks nimetas.

— Soontagana malewa on juba ära läinud, nagu sa isegi kuulsid, wastas wanem, keda nii upsak küsimine oli pahandanud. Meie ei wõi praegu weel selle üle mingit otsust teha. Kui sa õige pärandaja oled, siis paneb wanemate maja pärast sõja lõpetust muidugi su ameti peale. Enne tahame aga asja hoolega järele kuulata. Nüüd sellest küllalt! Sõtta wõid sa ühes tulla.

Wihaga pigistas wanema kandidaat sõrmed rusikasse. Ta teadis küll, mis see tähendas, kui otsustamine m a j a kätte anti. Majas olimad ainult kuulsad wanemad koos, kes uue wanema walimise juures suurte ja kuulsate tegude peale waatasimad, mida temal ei olnud. Ja neid sõjast teenima minna, oo, see oli liig kardetaw.

Wanem ei pannud teda enam tähele. Ta pööris ümber ja astus wanakese poole, kes ühe puu alla maha oli

istunud jalgu puhkama. Natuke aega waatas ta wait olles wäsinud wanakese peale, siis kõneles ta lahkelt:

— Wanake, sina ei ole meile ütelnud, kes sanõoled ja kust sa tuled. Kui sa seda ei taha teha, siis ei nõua meie sinult seda; su kuluwalgest peast ja selgetest silmadest pean ma õiglast ja pettuseta meelt nägema, sest kuida wõiks seal walskus asuda! Kui sa nüüd oma sõnadega ise üles oled näidanud, et sulle mitmed sündmused siin tuttawad on ja südame peal seisawad, siis ei ole seda mitte meie uudishimu wälja uurinud. Ole sa, kes sa oled, aga sa tunned meie rahwast ja wanemaid. Wasta mulle nüüd ühe ainukese küsimuse peale: — Kas sa tunned seda meest, kes ennast Woteleks tunnistab?

— Ei tunne.

Aga weel teine küsimine: — Kuidas wõisid sa talle siis ütelda, et ta mitte Wotele ei ole? Kas sa oled Woteleb tunnud?

— Olen tunnud ja tunnen weelgi.

— Tunned weel nüüdgi! Ja see ei ole mitte Wotele? küsis wanem suure tähelepanemisega wastust oodates.

Wanake waatas ülesse ja nägi suure tamme tagast oma imelise waenlase ähwardawat nägu. Neist silmadest wälkus tuld ja wiha. Wanake arwas ka ta wehklewaid rusikaid ähwardades ülesse ja alla liikumas nägema. Ja ometi oli ta terwe elu õnn selle nurjatuma käes, mida see ära wõis purustada, kui temale midagi wasta meelt sündis. Ta ei wõinud sellepärast wanema küsimuse peale wastust anda.

— Nende küsimuste peale ei wõi ma sulle, auus wanem, wastust anda, kostis ta wiimaks ruttu, et selle jutu pealt ära saada.

— Need küsimused on aga tähtsad ja wõiwad isamaaliste asjadele palju selgust ja kasu saata. Ja sina ise lubasid weel wähe aja eest isamaad teenida. Teeni teda siis nüüd! Pea sõna!

— Nõua mult, kõrge wanem, missugust teenistust muidu ial tahes — mis ma teha wõin, seda tahan ma ka truiste täita — aga seekord jäägu Soontagana wanema taga uurimine.

— Olgu siis seekord peale, aga kui waenu wanker jälle seisma jääb ja sõjajumal meid jälle koju saadab, siis kõneleme edasi Kui su wanad kondid weel suudawad liikuda, siis ole sina see mees, kes Soontagana emandale wanema matusest sõnumid wiib ning temale meie kõikide sügawat leina tunnistab. Wanake, sa armastad oma isamaad ja rahwast, wõta enese hooleks meie noortsugu waprusele ja tugewusele harjutada, neile sõjalaule õpetada ning igas asjas neid nii kaua juhatada, kuni nende isad ja wennad sõjateed tallawad! Tahad sa seda teha, wanake!

— Wägew wanem peab ühe kulupeakesega rahul olema, wastas Wotele.

Sellega lahkusiwad wiimsed matuselised mäelt. Hommik oli warsti jätte jõudmas, aga pilwed ei olnud taewast lahkunud. Tuul oli kangeks läinud ja puhus wihma maha puistates wilult läbi puude. Wanakese liikmed wäriseswad külma pärast. Ta südames helkis aga kena lootuse täheke. Ta silmad otsiswad wõerast taga, aga teda ei olnud enam kuskil.

---

6. Metsawaim.

Hoopis teistsuguste mõtetega sammus wale-Wotele Soontagana linna poole. Tema südames oli weel suurem torm kui looduses, mille ees loomad ja inimesed warju otsiswad. Tema see äraandja oligi, kes enam kui kolmekümne aasta eest oma isanda Wotele waenlase kätte oli annud, sest et ta uuelt wanemalt suuremat auu lootis. Ta pettus oli aga awalikuks tulnud ning rahwas ei sallinud teda silma otsaski. Ta pidi põgenema, et ennast rahwa põlgamise ja wiha eest peasta. Keegi ei teadnud, kuhu ta jäänud. Kui ta mõne aja eest jälle Soontagana maakonda tagasi tuli, siis ei tunnud teda keegi enam. Ta elas nüüd oma naisega ühes weikeses ülsikus metsa majakeses, kes kaua aega nõid misse, käewaatamise ja tulewiku tähendamisega oma pead oli toitnud ning seda ametit weel nüüdki pidas. Naine ei teadnud tema endisest elust Soontaganas midagi, sest et ta alles

hiljem temale oli läinud. Ta ei julgenud seda ka naisele kõnelda, sest temast liikusiwad rahwa seas wanaste niisugused jutud, mida ta ialgi ilma wihaseks saamiseta ei wõinud kuulda. Tema ei olnud sündimise poolest Eestlane ega wabamees, waid ühe Leedu sõjawangi poeg, kes Nurmegunda maal enesele naise oli wõtnud ja üht talupoega surma tunnini orjanud. Poeg oli küll lapsest saadik wabasse seisusse tõstetud ning tõusis oma terawa waimu pärast isamaa malewas kaunis kõrgele; aga kui keegi talle seda meelde julges tuletada, siis läks ta ilka hirmus wihaseks ning katsus iga wiisi wastasele kibedaste kätte maksa. Sellepärast aga ei saanud ta ialgi enesele seltsimeeste seast õiget sõpra ega olnud ka ise kellegi wastu õiglane ega truu. Pärast Soontaganast ära kadumist oli ta huik aega mööda Läti ja Leedu maad ümber hulkunud, aga ka wist sealtki midagi paremat leidnud, et wiimaks jälle Eestimaale tagasi tuli, oli kord siin, kord seal ning wõttis kõige wiimaks Soontagana lähedale eluaset. Oma endise nimegi Panda, oli ta ära wahetanud ja ennast eht Eesti nimega Metsawaimuks nimetama hakanud. See nimewahetamine oli wäga korda läinud tükk. Oma reisidel oli ta Liiwi ja Läti wanematega tuttawaks saanud ning neile Eesti maad ja kindlusi kirjeldanud ning teesid juhatanud. Sellepärast oli nüüd ka Liiwi würst Kaupo oma wäimehe Wane tema juurde salakuulajaks saatnud, et ta kõik teed ja käidawad kohad üles otsiks ning linnad läbi uuriks. Sel wiisil oli aga Metsawaimul kardetaw elada, sest rahwa silm waatas tema kui wõera peale terawalt kui tuttawate peale. Nüüd oli õnneks Soontagana wanem surnud, wanem kadunud — ja tema wõis wäga hästi ennast kadunud wanemaks tunnistada — ning ka wiimaks wanemaks saada walitud. Aga nüüd just tuli ka õige omandaja. See ei annud talle rahu. Pojast wõib ennem lahti saada, mõtles ta iseeneses, tema on weel palawa werega noor mees, kelle süda wahwade tegude jänus suure sõja järele igatseb, et auupärga teenida ja wõidutäheks mõnda ilusat wanema tütart rinnale wajutada. Ta saab liig suure julgusega waenlaste wastu tormama ja sealjuures oma elu kautama. Aga ta wõib ka

tagasi tulla, kui õnn temaga on, ja siis hüiab terwe maja ta ühel healel wanemaks! Aga, see ei wõi nii minna. Mu süda ütleb, et ta sõjast enam tagasi ei tule... Nõnda oleks siis üks wastane mul kaelast ära. — Aga teine ja weel kardetawam oli wanake. Kui ta teda nüüd wiimaks weel ära tunneks, siis saaks ta ilma kahklemata enese ja tema seisust ilmale awaldama, ning siis wõiks ta käsi halwaste käia. Wistist wõis neid mehi weel elada, kes terawama tunnistamise järele mõlemaid tundsiwad. See mõte ajas ta keha wärisema. Siiamaale ei olnud wana Wotele tema kohta weel midagi halba ütelnud, aga et ta seda pärast tõeste saab tegema, kui ta teda oma lubamisega petab, seda wõis ta niisama kindlaste ette ütelda kui seda, et ta wanakest ninapidi tahab wedada. See oleks ju tema arust otse pöörane olnud, kui ta oma kõige suuremale waenlasele head oleks teinud ning enesele seega auku kaewanud. Ei, seda ei tohtinud olla. — Tahad sa, et su käsi hästi käib, siis muretse selle eest, et teise käsi halwaste käib, ehk muidu käib sul enesel halwaste, mõtles mees oma sugurahwalt päritud wana aja tarkusega. — See wanake ei pea mulle kahju tegema — ta ei tohi minu õnne rikkuda — ta peab mind ise Soontagana wanemaks Woteleks tunnistama — ma wõin teda sundida seda tegema, ah ah, selleks on mul ju see sõlg! — Aga parem on kui ta waikib — waikib igaweste — ära kaub maa pealt — kes otsib rauka taga — kel on teda tarwis — jah, nii olgu —

— Mis sa ümised siin iseeneses? küsis häkiste üks tuttaw heal, ja natukene kohkunult ümber waadates nägi ta oma seltsimeest Liiwlast naeratades puude warjust enese poole astumat.

— Kõrge würst, ma ei oodanud sind sugugi siit leida, ütles Metsawaim. Mis on sind nii halwa ilmaga ulu alt wälja ajanud, pealegi nii wara?

— Ah ah, kas sa siis arwad, et Liiwi sõjamees sinu maa metsadesse magama on tulnud, kus waenlased teda iga sammu peal wõiwad waritseda! See oleks ilus! Meie wang on wäga ka gekaelne ja ei taha mingi lubamise eest sõjawäe seisu ära rääkida. Kas waheşt hirmutamine ei aitaks?

— See oleks asjata. Mis hea ei suuda, seda ei jaksa kuri ammugi. Laseme teda weel oodata. Küll ta aega mööda teised mõtted saab, kui minu naine oma nõiakunstid appi wõtab. Kui meie ta mõistuse wiimaks peast ära ei peksnud!

— Ah kas sinu naine nõid on?

— Jah. Ta wõib meile ka muud kasu saata.

— See on wäga hea. Kas ta ka tulewikku tähendab ja tähti loeb, nagu Eesti tarkadest räägitakse?

— Kõik, kõik, wastas Metsawaim, ilma et ta küsimist oleks kuulnud. Tal oli oma mõtetega nii palju tegemist, et ta aegagi ei saanud seltsimehe kõnet kuulata. Ta ei teadnud praegu, kas ta oma seltsimehele enese uuest ettewõtmisest pidi rääkima ehk ei. See oleks teda waheşt wõinud aidata, aga oleks niisama hästi ka tema käest jälle ta saagi ära wõinud wõtta. Ta wõttis nõuuks parem rääkimata jätta. Waheşt tuli mõni parem silmapilk.

— Kas sa ohwrimäel midagi uudist kuulsid? küsis Liiwlane Wane, kes oma alatu seltsimehe waitolekut imeks pani.

— Muud midagi, kui et malewa täna päraşt lõunat wälja läheb. Jumalad on tema poolt, õnn saab hea olema. Mehed on kõik wõidu peale julged.

— Paha lugu! Meie peame ruttama, et ma weel parajal ajal sõnumiga koju saan. Kui ma mööda merd Metsapoole randa saaksin, seal on mul laew walmis, mis mu koju wiib. Aga enne lubasid sa mulle Linnusse linna ja Tornimäge näidata. Millal sõidame sinna?

— Niipea kui enese wälja oled puhanud ja ilm waikşemaks jääb. Selle tormiga ei julge keegi weikse lootsikuga merele minna. Kui märgid tõtt kuulutawad, siis on warsti torm waikimas ning ilus ilm tulemas. Nüüd aga puhkama!

Kui mõlemad mehed ühe weikese maja ette oliwad jõudnud, mis weikse mäekingu otsas kena metsa salgu all seisis, saatis Metsawaim wõera lauda peale wärske heinte sisse magama ning läks ise, kui see juba waljuste norskas, oma naise juurde lehma lauta. Kui naine meest nägi, pani ta piima lüpsiku käest ja küsis tasase peaaegu üsna kohkunud healega: — Kes see wõeras mees on? Mina

ei saa ta keelest õieti aru. Ta on üsna hirmus näha, ma kardan teda kui mõrtsukat. Millal ta ära läheb?

— St, tasa, lase mind ikka wastata, ära küsi korraga nii palju. See on meie sõber, ta on suur mees, käib siin ainult liht riietes. Aga ära sa seda kellegile ära kõnele. Ta ei taha seda, see maksaks minu pea. Kui ta enese wälja on maganud, siis läheme ära. Ma saadan teda tüki maad ja pööran siis jälle tagasi. Sina tee talle hea söök ja loe sõnu sisse, et ta meie wastu ikka armuline oleks, siis wõime suureks tõusta, naine, wäga suureks, ütlen ma sulle.

— Räägi selgemine, ma ei saa sinust hästi aru.

— Ise oled sa tark tulewiku tähendaja ja läbinägija, miks sa siis sellest aru ei saa. Teine kord kõneleme rohkem. Kas wang ikka rahuliue on?

— Mina pole teda waatamas käinud. Aga mispärast hoiate teie teda nii halastamata südamega wangis? Kes tema siis on? Ma kardan üksi kodu olles. Mis sa wead nihukesi inimesi siia kokku. Tuleb wiimaks mõni wõeras siia ja leiab minu majast wangi, mis ma siis teen?

— Ole mureta, küll meie ta su kaelast enne ärareisimist ära muretseme. Nüüd aga kõneleme mõnest muust asjast, mis meile palju tähtsam on. Kas sa tead weel, kelle sõlg see on?

Nende sõnadega tõmbas ta kuldsõle põuest wälja ja näitas seda naisele. Naine tundis teda ilma waatamatagi, aga siiski tegi ta nagu tunnistaks ta ilusat ehteasja suure hoolega. Mees waatas teravalt naise otsa ja nägi küll, kuidas see kohmetanud ja ehmatanud oli.

— Räägi aga julgeste, armas naisukene, sa tead, ma näen, sa tead — ära salga midagi. See ei tee meile kumbkile kahju, waid kasu.

Naine teadis küll, et tema mehel wähe õigust ja auusat meelt oli ning sellepärast ei olnud ka tema ta wastu õiglane. Mehe kõne läbi nähtawalt julgustatud ütles ta õige õiglase näuga.

— Selle sõle omanikku ei ole enam elawate seas liikumas.

— Kelle käest said sa tema?

— Selle käest, kelle oma ta oli.

— Räägi selgemalt, ägas mees.

— Ühe walitseja sugulõsa kä st.

— Kes see walitseja wõsukene oli?

— Ühe kõrge walitseja tütar.

— Tütar? Ja kus on see tütar?

— Teda ei ole enam kuskil.

— Räägi selgemalt!

— Küsi selgemalt!

— Noh, kus oli siis see kõrge walitseja tütar?

— Teda ei elagi enam.

— Ah siis on ta surnud?

— Surnud jah!

— Ammu juba?

— Wiisteistkümmend suwet.

— Kas sina tundsid teda?

— Wäga hästi. Ta oli hea inimene. Ma kahetsen tänini ta surma. Kurjad inimesed on ta enneaega hauda kannud. Neid sõnu rääkis naisuke raske õhkamisega.

— Kelle walitseja soost oli selle sõle omanik?

— Soontagana Wotele tütar Linda.

Uudishimulise küsija nägu läks wäga rahutumaks. Talle tuli wanake meelde, kes sõlge enese päranduseks tunnistas.

— Kas see Linda surnud on! Ta oli kena laps. Kus on ta surnud?

— Kas sina ka teda tundsid? küsis naine imeks pannes. Sind ei ole ma ialgi weel Soontaganas näinud. Metsawaim naeratas kawalalt. Naine oli selle naeratusega rahul ja rääkis siis edasi:

— Ta sai Sakalasse Leola wanema Lembitule mehele. Seal suri ta kurwastuse kätte.

— Lembitule? hüüdis mees imeks pannes. Mis muretal seal siis oli?

Naisukese suunurgad tõmbasiwad kokku. Ta ei tahtnud sellest hea meelega kõneleda.

— Miks sa siis täna nii wäga kõik järele pärid? ütles ta wiimaks ja tahtis ära minna. Enne pole sa ialgi

niisuguste asjade üle minuga rääkinud ja täna tahad sa ometi reisi wastu puhata.

— Kas tal lapsi oli? küsis mees selleşt hoolimata.

— Oli, wastas naine lühidelt ja hakkas minema.

— Temal oli lapsi! ütlesid sa. Jää seisma, ära mine ära. Räägi, mitu last oli tal?

— Kaks!

— Pojad wõi tütred?

— Tütred!

— Kas nad weel elawad?

Naine kahwatas ära. Ta ei jõudnud oma ehmatust enam warjata. Ta süda aimas kurja, seşt miks päris ta mees nüüd nii hoolega selle järele. Mees nägi naise kohmetust ja see kihutas teda weel suuremale uudishimule. —

— Naine, miks sa ei räägi, miks sa ära kahwatad, — mis on nende lastega? nõudis Metsawaim äritusega.

— Ära päri wanu asju nii pikalt järele. Need äratawad minu sees halbu mälestusi üles, mis kui wanad haawad uuesti lõhkedes walu teewad. Jätame selle jutu.

— Aga armas naisuke, ma ei tea, mis seal siis nii walus wõib olla. Räägi ometi selgemalt.

— Ah, sina oled ka üks halb inimene. Sa ei jäta kord järele. Kui ma Lindast ja ta lastest pean rääkima, siis tuleb mulle ikka nende isa õnnetus ja hirmus Panda meelde, kes mitu hinge õnnetuse sisse saatis ja nii mõndagi kurjateule ärritas.

Nüüd oli aga ehmatuse ja kohkumise kord Metsawaimu kätte tulnud. Esimesel silmapilgul ei näinudki naine seda, aga päraşt märkas ta seda suure imekspanemisega.

— Mis sa selle juures siis nii imelise näu teed, küsis naine röõmustades, seşt nüüd nägi ta, et ka tema mehel selles asjas saladusi oli, mida ta wististe hea meelega kuulda ei tahtnud. Seda kergemine wõis tema oma jutustamiseşt peaseda. Ja ta lootus näis ka täide minewat. Mees jäi rahuliseməks ning ei tunginud enam oma küsimustega nõnda tema peale.

— Mis kurja on siis Panda Soontaganas teinud? küsis ta wiimaks wiiwitades.

— Sa oleks pidanud inimestelt kuulma, kuidas igaüks teda sajatas. Inimesi õnnetusesse saata — kahekeelne, walelik, petis — —

— Aga kas need inimesed siis ka õiguşt kõnelewad? rääkis Metsawaim ärritatud wiisil wahele. Kas need inimesed ei ole ise kõik walelikud?

— Kui hulk ühe üle otsuşt teeb, siis on see ikka õigem kui üks hulga üle otsustab.

— Kas sa oled seda Pandat näinud?

— Olen küll. Tal oli otse äraandja nägu. Ta näuşt wõis juba näha, et ta kellegi Eestlane ei olnud. Rahwas räägib weel täna päewani, et ta ühe Leedu orja poeg olnud ning oma inetu töö järele Soontaganaşt ei tea kuhu ära jooksnud.

Metsawaimu [suured weresooned näu peal läksiwad punaseks, silmist wälkus wihatuluke ja põsed lõkendasiwad tumepunaselt. Naine tundis neid eestähendusi wäga hästi ning kartis neid ka niisama. Ta oli wihane, ja kui ta oma wiha wälja puistama hakkas, siis pidiwad metsaloomadki märisema. Wihatujus oli ta oma mõistuse täieste ära kaotanud. Nüüd näis tal aga weel imelisel kombel mõtteid olema. Ta jäi rahulikult seisma ja waatas metsliku naeratusega enese ümber. Temap ise see Panda oligi, kelleşt ilm nii palju halba kõneles. Ja nüüd tahtis ta selle rahwa isandaks saada, mitte, et neid wennalikult juhatada, waid et nende laimduşt kangeste kätte maksa. Kui tema tegu ka õige ei olnud, aga kas siis inimesed selle üle tohtisiwad nuriseda! Tema oma nainegi oli ta naerjate poolt. See oli liig! Aga mis wõis ta parata! Oleks ta omas wihas selle üle temaga tülitsema hakanud, siis oleks ta ise enda ära annud. — Ei, nii see ei lähe, ümises ta iseeneses, mu naine ei pea seda mitte teada saama. Õige Wotele peab kaduma — tema suud ei pea mul waja karta olema — — Ha — — see on hea nõuu — — tubli, tubli — nii on hea — ja seal juures naeris ta koledaste. — Oh sa õnnelik mees, et sul nii tark pea on!

— Naine, hüüdis ta waljemine, kes wahe ajal lehmad ära oli talitanud ja nüüd piimalüpsikuga üle aia aida poole tahtis minema hakata. — Tule siia! Mul on sulle weel mõni wäga tähtjas sõna ütelda. Aga, tee et sa suu pead! Ütski neist sõnadest ei tohi üle su huulte tulla, mis meie siin oleme kõnelenud. Kas sa tundsid Wotelet?

— Tundsin küll, wastas naine kartlikult, sest ta ei teadnud, mis ta imelik mees täna jälle pärima hakkab.

— Kas sa teda nüüd ka weel tunnekšid?

— Miks sa seda küsid? Ta ei ole ju sugugi enam elus. Taewas teab, kus tema luud luituwad.

— Aga kui ta elus oleks? Ja selle juures naeratas ta ise weidralt.

— Ilma nägemata ei wõiks ma teda ometigi mitte tunda.

— Seda ma ka ei nõuagi. Ütleme, kui ta sinu ees oleks.

— Too ta esiti mu ette, küll ma sulle siis ütlen. Mul on hea mälestus.

— Waata terawaste minu otsa!

— Mis see mõistatus peab tähendama?

— Kas sa siis mind tõeste ei tunne?

— Miks mitte! Sina oled Metsawaim, minu mees.

— Ma näen, et sul waene mälestus on. Sa ei tunne mind enam. — Mina olengi Soontagana wanem Wotele.

— Sina! Sina Wotele! hüüdis naine imestusega. Ei, ei, sina ei ole mitte Wotele. Ära heida nalja.

— Nali kõrwale . . . mina olen Wotele. Ma elasin siiamaale wale nime all, et ma täli ei tahtnud tõsta. Nüüd on Soontagana wanem surnud ja mina wõin tema asemele astuda.

— Ära kõnele nii, mina mäletan wäga hästi, mida nägu Wotele oli, wastas naine kindlusega. — Ta oli ilusa näu ja auusa moega mees, kes pea ialgi wihaseks ei saanud. Ta kõne oli tasane ja kõlaw ning waade waikne ja armas — finisteşt silmadest waatas lahkus ja heldus — oi, ma tunnekšin ta praegugi weel ära — mul on ta nägu weel elawalt meeles, ehk mu silmad teda küll üle kolmekümne suwe enam pole näinud. Sina ei ole sugugi tema nägu, sa oled peaaegu — — —

— Mitte enam edasi, hüüdis mees wihaga wahele. Mina olen Wotele ja sellega on lori otsas. Kui sa peaksid teisiti julgema rääkida, siis häda sulle. Nüüd ei pea sa sellest weel kellegile midagi rääkima, aga kui kord tarwis on, siis pead sa mind Woteleks tunnistama ja ka weel teisi tunnistajaid muretsema. Pane seda hoolega tähele! Nüüd jäta mind rahule; ma tahan ka puhkama minna.

Kui ehmatanud naine ära oli läinud, wiskas Panda ehk nüüdne Metsawaim enese pikali heinte sisse. Ta oli küll wäsinud, aga uni ei tulnud talle mitte silmi. Asi näis igapidi wäga halb olema. Tema naine oli ta pettust ära tunnud. Ta ei pidanud teda mitte Woteleks, waid arwas teda ühe teise — wististi Panda näuliseks. Oi, see wihastas teda hirmsaste. Ta näis ka Pandast wäga palju halba teadma ning teda põlgama ja ometi oli ta ise selle põlatud inimese naine. Kui ta nüüd wiimaks ta ära tunneks, siis saaks ta tõeste tema juurest ära jooksma ja kõigele ilmale teatama, kes ta mees on. Aga mispäraşt oli ta siis tema mees! Kas ta ei wõinud oma naist walitseda! Jah, seda wõttis ta kindlaste ette. Ja kas lootuse äratused auuihaldaja naise meelt ei muuda! — Hm, naisega saan ma korda! pomises ta iseeneses. Aga selle eest pean ma hoolt kandma, et ta Wotelega kokku ei saa. Ta tunneks tema tõeste ära, sest tal näib ta nägu heasti meeles olema ja wanake on tõeste weel ära tunda. Oma naise saladused tahan ma ka päraşt wälja pärida . . . Aga Wotele . . . ei, muidu ei lähe . . . tema peab kaduma . . .

Kaua aega wäntsles ta asemel, enne kui wäsimus ta silmad kinni wajutas.

Nii kaua kui mehed magasiwad, mõtles naine wiimase päewa juhtumisi hoolega järele. Need oliwad aga nii imelised, et ta neist midagi aru ei saanud. See wõeras mees oli talle otse hirmus, ning ka tema oma mees oli otse kui ümber muudetud — käis päewad ja ööd otsa selle wõeraga seltsis koduşt ära ning tema küsimuste peale ei wastanud ta ialgi otsekohesełt ja õiglaselt, waid püüdis ikka kõik salata. Ja wiimaks weel see sõjamees, keda nad minewal ööl kinni-

seutud kätega koju oliwad wedanud ja kinni pannud! See oli niisugune mõistatus, milleſt ta ka oma soolapuhumise ega tähetarkuse kunsti abil aru ei saanud. Selle kohta näitas kõik ta tarkus tühine olema. Ja siis weel tema mehe imeline usutamine ja Wotele sugu järele pärimine — tema salaplaan, wihaseks saamine — selle üle murdis ta asjata pead. Ta süda ei aimanud kõigeſt selleſt midagi head. Ta oli inimesteſt, kes tema sõnu uskusiwad, ära harjunud ka ise oma sisse uskuma, ning see usk tegi teda täna seda kartlikumaks, mida rohkem ta süda arusaamata sündmusteſt paha aimas.

Kui mehed uneſt üles ärkasiwad, oli lõuna käes. Uni oli raske olnud, aga ta oli ka heasti wäsinud keha kosutanud. Ilm oli waikseks jäänud, wihma pilwed ära kadunud ja päike selgeste ja soojaste paistma hakanud. Ilm oli otse kui mere teekonna tarwis loodud. Metsawaim ütles uhkeste oma seltsimehele: „Näe, seda on mu tark naine teinud!“ mille peale Liiwlane pead raputas.

Kui mehed keha oliwad kinnitanud, läksiwad nad ära.

7. Kaks kalameeſt.

Järgmise päewa hommikul seadsiwad kaks kalameeſt Muhusaare põhja pool otsas oma wenele purjud peale ning talitasiwad pealt näha õige suure hoolega wõrkude kallal. Ilm oli üle öö hea olnud ja tõutas kauemaks ajaks heaks jääda. Tasane tuule õhuke oli paksu udu ära lahutanud ning selged päikese kiired mängisiwad kui sätendawad hõbe litrid peenikeſtel laenetel, mis enam wirwendamine kui laenetamine oli. Wene lükati kaldaſt ära, üks seesoleja wõttis mõlad kätte, teine tüüri, ja laewake hakkas õige ruttu Weikse wäina poole sõudma. „Neil kalameestel näikse õige kiir taga olema,“ kõneleſiwad inimeſed rannalt neile järele waadates.

— Need on isegi tublid kalamehed! ütles üks wanake, kes juba kalapüügil ja mereſõitudel halli pea saanud. — Missugune kalamees peaks küll hommiku wara merele minema! Ja nagu oleks mõni suurelt merelt sel ajal juba kalapoegagi

saanud! Sõjasadamaſt, Matsalu laheſt ja Suureſt wäinaſt wõib kalu saada, aga mitte sealt, kuhu nemad purjutawad. Aga lass nad lähewad peale. Olid ju nii toredad, et meie meeste nõuu kuulda ei wõtnud.

— Ei tea, kes nad ise ka pidid olema? küsis üks teine.

— Wõi minap seda tean! küsisin ka, aga kas maidad ütleſid! Teine ikka kõneles kah, aga teine oli kui kurt, kes muud ei mõistnud teha, kui oma wõrka arutada ja otseti wette wahtida.

— Nad ikka wist maamehed olid? usutas uudishimuline seltsimees edasi.

— Tont neist aru sai. Olgu nad, kes nad on. Mis meil sellega tegemist. Ega nad Rootsi röömlid ikka ei olnud.

— Kes teab kah! — — Waheſt mõned salakuulajad? arwas üks mees wiiwitades.

— Tühja kah! Neid mehi pole peale Daani piiskop Andreaſe enam meie maal nähtud. See oli küll wõrukael — käis terwe Saaremaa ja mere risti põigiti läbi ning kõneles kodus kõik jõhwi pealt ära, et siis sõjawäel hea maad wõitma tulla. Selleſt ajast on juba neli suwe möödas. Õnne pole see Daanlastele siiamaale mitte weel toonud. — Aga, mis me nii kaua siin tühjade päraſt aru peame. Läki ära suurukſele, et siis tööle minna. Nüüd peab inimene mitme mehe eeſt hoolas olema, seſt noored mehed on kõik sõjateel.

Sellega kadusiwad kõnelejad mere kaldalt.

Kalamehed oliwad juba nii kaugele merele jõudnud, et wõrgud sisse olekſiwad wõinud heita, aga kumbkil ei näitnud seda meeles olewat. Kui nad enne ka wõrkude seadmisega oliwad talitanud, siis wisati nad nüüd hoopis tülinaſt eeſt ära wene põhja. Nende silmad ei otsinud ka kalarikaſt wett, waid wahtisiwad ümberkaudu randa ja saareſt.

Kalamehed Muhurannas ei olnud asjata nende üle halwaste kõnelenud. Neil oli osalt õigus, seſt kalameeste wenega sõitjad ei olnud kalamehed, waid meie tuttawad maa-uurijad Liiwlane ja Metsawaim, kes Saaremaa linnasid läksiwad tundma õppima, et tarwilisel korral otsimisega ajawiitmist ega takistust pole.

— Kui kaugel on weel Saaremaa linnad? küsis tüürimees Liiwlane.

— Umbes poolepäewa tee. Kui tuul põhja pööraks, siis waheſt ſaaksime söömawahegagi ſinna.

— Kas ſa uſud, et meie teekond korda läheb?

— Saame näha, kõrge würſt. Ma loodan, et kõik hästi läheb, ſeſt sõjamehed on kõik kaugele Sakalamaale kokku wiidud. Linnades on ainult wähe inimeſi, ka sõjaſadam oli laewadeſt tühi.

— Räägi, aga ära ſa nime nimeta, ütles wõeras waljul näuga. Hoia, et ſeda teiste kuuldes üle ſu huulte ei tule. See oleks mu äraandmine . . . Kas parem ei oleks ööd ära oodata? küsis ta natukeſe aja mõtlemiſe järele edaſi. Päewal wõidakſe meid näha ja kinni wõtta.

— Ei, öösel on wahid igalpool wäljas. Nendeſt on raske läbi peaſeda. Päewal aga ei hakka wististe keegi meid kimbutama, ſeſt meie oleme ju kalamehed. Kes wõib meiſt paha mõtelda?

Liiwlane waatas umbuſaldusega oma ſeltſimehe otſa. Wistiſt märkas ta ſeltſimees oma peremehe mõtet ja ütles wiimaks wiiwitades: — Mina tunnen neid kohti õige hästi ja wõin ſulle ilma ſinna minemata ära ſeletada, mis tarwis teada on. Pahemat kätt Muhu ſaarel on Linnuſe linn ja paremat kätt Maaſika linn ning nende ees tükk maad ſiin pool Saaremaa rannas ſeiſab kui wahiks kõrge Torni mägi wahimajaga — —

— See ei aita — oma ſilm on kuningas — õige sõjamees peab kõik oma ſilmaga ära olema näinud, enne kui midagi tähtſamat asja ette hakkab wõtma. Kuidas ſaame meie linnadesſe ſisſe ning jälle tagaſi?

Sõudja jäi wait. Ta ei teadnud praegu midagi wastata. Ta ſüdames wõitles kahtlus. Pidi ta ſiis tõeste terwe maa kõige rahwaga ühele tundmata mehele tühja lubamiſe eeſt ära andma? Waheſt wõis ta ka petta ſaada. Ning ſai ta kord iſe wanemaks, nagu ta nüüd kaunis kindlaſte lootis, ſiis oli ju rahwa waenlane ka tema waenlane. Wõi wõis

ta waheſt teda wanemaks aidata ning ſeega auu ja rikkuſe ſisſe tõsta?

Tema ſeltſimees wõis wistiſt ta mõtteid aimata, ſeſt ta pomiſes eneſele oma orja põlgliku pilguga uurides mitmed aruſaamata sõnad habemesſe. Metſawaim ei ſaanud oma ſeltſimehe mõteteſt muidugi midagi aru. Ta sõudis wait olles edaſi. Wene oli juba ſinna Muhuſaare nina kohta jõudnud, mille ümbert ta Weikſe wäina ſisſe käänis.

— Wasta ometi kord, kuidas ſina mind Saaremaa linnadega ja ſadamatega tahad tutwustada? küsis Liiwlane hulga aja järele rahutumalt.

Metſawaim waatis wähe kohmetult üles ja tahtis praegu wastama hakata, kui kaldalt, mis ſiit kaugel ei olnud, häkiste tugew mehe heal nende kõrwu kostis: — Kuhu lähete? Pidage kinni!

Mõlemad sõudjad waataſiwad wähe kohkudes ümberringi ja nägiwad rannas mitu sõjameeſt ſärawas sõjamundris, mis päikeſe käes kenaste hiilgas. Üks neiſt hoidis oma käed ſuu ümber ja hüüdis, et nad kinni peakſiwad ning kaldale sõuakſiwad. Liiwlane oli hoopis ära ehmatanud.

— Sõuame nüüd, mis wõime, ütles ta murtud healega, et ſiit ära ſaame. Neil meestel ei wõi meiega hea nõuu olla.

— See ei lähe, wastas sõudja. Kui meie põgenema katſukſime hakata, siis teekſime oma wõllale iſe oma käega kõie. Meie ei wõi ju nende käeſt peaſeda. Neil on ka oma wene, ja kui hulk mehi sõudma hakkawad, kuhu jõuame meie siis nende eeſt põgeneda? Nemad sõuawad rutemine kui meie ja wõtawad meid merel kinni. Julguſt, nüüd ei aita muud enam midagi. Pane wõrk ruttu wette. Nad peawad meid kalameesteks pidama.

Nende sõnadega pani köneleja wõrgud wette ja jättis sõudmiſe järele. Seltſimees waatas kahtlaſelt ta otſa. Kui ta wiimaks ometi äraandjaks ſaab, mõtles ta wihaga ning ta käſi läks ilma tahtmata sõjakirwe warre külge. Kimbatus oli ſuur. Kui ta seltſimehel üks ainuke sõdegi ſelleſt waimustuſeſt weres woolas, mis ta ſugurahwaſt nii wapratele tegudele

kihutas, siis oleks ta siin tõeste oma kohuse peale mõtelnud ja oma rahwa kõige wägewama waenlase ära annud. See mõte pani julge sõjamehe pea üsna wärisema. Aga ilma karistamata ei pidanud niisugune hirmus pettus mitte jääma. Ta seadis enese walmis, et esimesel silmapilgul, mil äraandmise märki nägi, kohe ta nurjatust kätte wõiks tasuda. Tema oli ennast küll siiamaale ta sõbraks nimetanud ning selle eest truud sõnakuulmist ja abi leidnud, aga ta põlgas ometigi sügawast südame põhjast niisugust meest, kes tühja tõutuste eest oma rahwa äraandjaks tahtis saada. Sel silmapilgul alles nägi ta weel õieti, kui suur ta põlgamine selle nurjatu wastu oli.

— Siin pole midagi karta, ütles põlgdud kalamees rahulikult. Mis on sõjameestel kalameestega tegemist! Nemad seadku oma wõrgud waenuwäljale, mitte merele. Nad hüüdwad ainult ja kui midagi iseäralist ei näe, siis lähewad jälle oma teed. Ootame aga wähe aega üsna waguſi.

Wõeras tegi ka nagu weaks ta wõrku, aga selle juures ei jäänud üks ainukenegi liikumine kaldal ega paadis ilma tähelpanemata. Puna tõusis tal palgesse, kui ta märkas, et kaldal paat wette lükati ja nende poole merele sõudma hakati. Otsustaw silmapilk oli tulemas. Kes wõis praegu ette ütelda, kuidas ta mööda wõis minna! Oma seltsimehe ja ühe waenlasega merel wõis ta ehk üksi walmis saada, aga peasemise peale ei wõinud ta mõteldagi, sest kaldalt pidi seda wõitlust selgeste nähtama ning see waewas ta südand raskeste. Ta seltsilane oli waguſi. Ta arwas tema näust kahjurõõmust tundmust wälja paistma. Laotsiku mees jõudis ikka lähemale ning sõudja oli mõlemad mõlad käest ära pannud.

— Ära sa nüüd sõna räägi! ütles sõudja wõerale tasakeste. Sinu keelest wõib ta su waheſt ära tunda ning nõnda meie kawalad plaanid läbi näha. Siis wõime mõlemad lõksu langeda.

— Ega ma muidu küll ei kõnele, aga kui ta minult midagi küsib, wastas wõeras selle usaldusega, mis häda ka põlatud inimese kohta awaldab, — mis pean ma siis tegema?

— Siis tee nagu oleksid sa kurttumm. Küll mina sinu eest kõnelen. Pea seda meeles, muidu oleme mõlemad kadunud.

Sõjamees oli nii lähedale jõudnud, et kalamehed wenes enam rääkida ei julgenud. Ta oli weel hoopis noore päraline mees, pika, sileda keha ja tugewa kaswuga. Ta silmad waatasiwad tuliselt enese ümber ning ta waade oli raske wälja kannatada, sest see tungis südamesse. Waesel kalamehel oli niisugune tundmus, nagu näeks need läbitungiwad silmad kõik ta salajamad mõtted ära. See tegi teda üsna kartlikuks, mille pärast ta iseenese peale pahane oli. Noore sõjamehe riieteſt oli näha, et ta mõni kõrge ülem wõis olla.

— Mis kalamehed teie olete! hüüdis wõeras sõjamees kalapüüdjaid terawaste silmitsedes, — teil ei ole ju kala poegagi paadis.

— Siin ei ole mitte kalu. Meie tahtsime weel kaugemale merele sõita, oli lühike ja julge wastus.

— Kaugemale merele? hm, kui kaugele?

— Seda ei wõi meie praegu weel ütelda. Meie katsume järele, kus rohkem kalu saame.

— Siis olete wäga halwad kalamehed, kui teie kohtagi ei tea, kust kalu saab.

Rääkija kalamees lõi silmad maha. Tema seltsimees wahtis tagasihoitud wihaga enese ette.

— Noh, ärge sellepärast jälle wihaseks saage, ütles noormees lahkemalt. Nüüd pole minu teades küll kellegi kalapüüdmise aeg, pealegi on praegu ka paju tarwilisemaid tööſid toimetada kui kalapüüdmisega aega wiita — aga teie olete nagu minu tarwis siia saadetud. — Aga kes see teine mees sul on?

— See on minu wend, ütles kalamees rutuste.

— Sinu wend! aga ta ei ole sugugi sinu nägu.

— Ega kõik wennad ühte nägu ei ole.

— Miks ta nii ükſisilmi wette wahib ja sõnagi ei kõnele?

— Ta waeneke on kurt ja tumm. Temaga wõib ainult käte abil rääkida.

— Kahju küll, aga see kord on see ka hea, sest ma ei

terwita palju kõrwu oma käskude täitmiseks. Aga esite ütle mulle, kust sa pärit oled?

Kalamees oli nõuta. Ta ei teadnud, kas küsija ümberkaudse maaga tuttaw on wõi ei. Walega oleks ta wõrku wõinud langeda, kui ta kohti nimetaks, mida olemaski ei ole. Wiimaks ütles ta ometi: — Soontagana maalt.

— Wõi Soontaganast siia kalu tulnud püüdma! See on üsna imelik. Kas see on tõsi, et Soontagana wanem surnud on?

— Tõsi. Ta on juba mahagi maetud.

— Kes saab nüüd asemele?

See küsimus näis iseäralise jõuga kalamehesse mõjuma. Siis wastas ta aga rahuliselt ja külmalt.

— Seda ei wõi praegu weel ütelda.

— Noh, kas seda oled siis kuulnud, et Soontagana maal üks Läti wõi Leedu wõi Saksa salakuulaja ümber hulkuda?

Wõrguwedaja tõmbas kübara sügawamalt päha, ja pani käe oma ära peidetud sõjakirwe juurde. Seltsimees ütles aga aruldase julgusega: — Ei ole midagi selleşt kuulnud. Kust sina, auulik suur sõjamees seda oled kuulnud?

— Ustawate sõprade suust. Temal olewat weel üks teine mees ühes, kes selgeste meie keelt kõnelewat ja linna teesid, metsi, jõgesid ja mereteesid tundwat ja temale näitawat. Ma olen mehed igale poole luurama seadinud, aga need pole siiamaale midagi näinud. Kas sina ka midagi sellesarnast silma pole saanud?

Need sõnad mõjusiwad nähtawalt julgesse kalamehesse. Ta kummardas ennast maha wõrkusid korda seadma, sest muidu oleks wõeras tema näust ehmatust wõinud näha ja halba aimama hakata.

— Ei ole mina kedagi näinud, kellest niisugust kurja wõiks mõtelda.

— Mitte kurjaks, waid nurjatumaks, häbemataks ja jõledaks tööks nimeta niisugust tegu. See oleks isamaa ja rahwa teutuseks, kui meie oma seast keegi niisuguse põrgulisega ühes seltsib. Niisugune kurjategija oleks kolmekordset

surma ära teeninud. Annaks Taara, et meie nad mõlemad kätte saame.

Kes wõib küll nende kahe kalamehe tundmusi ja mõtlemisi kirjeldada, mis nende süütundwas ja mustas hinges liikusiwad! Need olesiwad ta ilma kahklemata sealsamas ära kägistanud, aga rannalt wahtis hulk mehi nende poole. Raske oli ka rahulist nägu teha, kui süda nii raskelt peksis. Kõneleja ei olnud neid mitte terawaste tähele pannud, muidu oleks ta nende wiletsatelt nägudelt tõeste kurjateu jälgesid pidanud leidma. Tema oli teiste asjade pärast siia sõudnud, mis tema kohta ka mitte ilma tähtjuseta ei olnud. Need oliwad ta silmade terawust wähendanud.

— Kas neid on kusagil nähtud? küsis kalamees wiimaks sügawa healega.

— Jah, tõnelemise järele olnud neil niisamasuguseid riided kui teilgi praegu seljas.

Jälle peatas kalamees kõnelemisega. Wõrgu seadija ootas seda silmapilku, mil ta wägiwallaga kutsumata külalise kardetawa suu igaweste kinni wõib panna. Õnneks kõneles sõjamees ise ilma pikema waheta edasi.

— Kuule, kalamees! ütles ta lahkelt kohkunud kalamehe õla peale patsutades, kui sa oma tumma wennaga rohkeste kalu tahad saada, siis sõua otse kohe sügawamasse wäina sisse. Mine siis Tornimäel maale ja kutsu tornitahiga kokku saada — see on weel üks üsna noor tüdruk, nimega Leida. Tahad sa seda asja truiste talitada?

— Wäga hea meelega, hüüdis kalamees rõõmuga, et kardetaw kõne kord otsa oli lõpnud. Selle peale wõid julge olla, kõrge tundmata sõjamees. Aga mis pean ma seal tegema? Mis iganes wõimalik, seda tahan ma hoolega ja jõhwi pealt täita.

— Wii see käerõngas temale mälestuseks ning terwita teda saatja poolt tuhat korda. Ma olesin südamest hea meelega teda weel waatama läinud, aga aeg lõppis otsa. Malewa on teel, mul on rutt taga. Nimeta talle laewa õnnetust ja tormist öös odra külwi ajal, siis aimab ta isegi, kes teda kingituse saatmisega terwitab. . . Kui sõda otsas on ja mina

enam tagasi ei peaks tulema ja kui sina siis weel selle ilusa mere laenetel kalu käid püüdmas, siis mine jälle kord Tornimäele ja ütle talle minu wiimasid terwitusi, mu hinge pühamaid püüdmisi, et ma teda armastan, kustutamata leegiga armastan. Kui ma tema peale mõtlen, siis tulewad mulle wagad mõtted, pühad tundmused, siis oleksin ma kui pühal hiiel Taara pale ees wagaduse ohwrid wiimas. Täida mu palumist hoolega — siin on sinu waewatasumiseks mõned hõbetükid!

Rääkija heal oli pehme ja wähe wärisew, millest kalamees sisemist liigutust märkas. Rõõmuga pistis ta raha tasku, wõttis uhke käerõnga ettewaatlikult enese kätte ning lubas teda kätte wiia ning kõiki nõudmisi hoolega täita. Kallis käerõngas oli selgest kullast wäga ilusaste wälja nikerdatud. Häkiste jäi ta imestades kallist ehet wahtima. Seal nägi ta sedasama imelikku kuju, mis ka kodus naiselt saadud sõle peale oli kujutatud Kas see midagi ei tähendanud? See ei wõinud kellegi kogemata juhtumine olla. Siin pidi midagi salajat warjul olema, mis ta kodus oma naise wastu puiklemisest oli näinud. Ta uskus kindlaste, et selle saladuse kättesaamine tema plaanidele suurt kasu wõib saata, ehk ta praegu küll isegi ei teadnud, mil wiisil. Aga siin ei olnud aeg neid uurima hakata, waid siin wõis ta kui kalamees kõigi asjade kohta nüridameelelist imestamist näidata ning käsku täita. Nagu enne birmu, nii oli tal nüüd jälle rõõmu tagasihoidmisega tegemist.

— Nüüd on aga wäga waljud seadused, ütles ta siis, et wõerastel ja tundmata inimestel niisugustesse kohtadesse raske sisse on peaseda.

— Kalameestel on tee igale poole lahti, oli lühikene wastus. Küllap sa nii palju mahti ikka leiad, et oma asjad ära saad ajada. Kui kõik hästi korda saadad, siis ei pea sul palka puuduma.

— Auus sõjamees wõib mureta olla. Kõik peab sinu tahtmise järele sündima. Kuhu wõib su sulane aga sulle sõnumid tuua.

— Seda ei wõi ma praegu ütelda. Küll ma kuulan ise sinu järele, kui sõjast tagasi tulen. Kus külas sa elad?

See küsimus ei olnud kalamehe meele järele. — Suwel oleme meie igal ajal merelt leida ja talwel käime maal kalu kauplemas, wastas ta.

— Ah, weel üks küsimus, ütles sõjamees rutuga. Kas sa ei ole wast üht tugewat pruunika habemega sõjameest juhtunud nägema? Tal oli kõrge sõjamehe kübar peas, lai hõbepandlatega wöö ja pikk oda ning suur kiwist sõjakirwes.

Mõlemal kalamehel tuli kohe see sõjamees meelde, kes tunaeile ööst Soontagana teel nende käest tüdruku ära peastnud ning kelle nad siis pärast metsas kinni wõtnud, wiha lahutuseks läbi peksnud ning siis Metsawaimu majasse pool uimaselt wangi toonud.

— Kes see mees pidi olema? küsis kalamees wastuse asemel.

— Sakala wanem ja sõjapealik Lembit.

— Lembit! hüüdsiwad mõlemad kalamehed ühest suust suure imekspanemisega.

Sõjamees waatas tumma otsa. See löi aga kohe silmad maha ja pomises arusaamata sõnu.

— Aga sinu kurt kuuleb ja kõneleb, ütles sõjamees imestades.

— Ta räägib ainult mõnda tuttawat sõna siis järele, kui ta rääkija suhu waatab, wabandas kalamees, kes oma seltsimehe unustamise läbi mitte weiksesse kimbatusesse ei sattunud.

— Aga kust ta siis just Lembitu nime tunneb?

— Mina olen talle selle kuulsa kangelase nime niipalju ette kisendanud, et see talle meelde on jäänud, ning nüüd kõneleb ta seda ikka järele.

— Oh seda waest meest, ütles sõjamees osawõtlikult. Ta auustab oma rahwa auumehi, ilma et ta nende tegusid ja suuri tööst õieti aimakski! Selleşt paistab meie rahwa waimu waprus ja isamaalik meel wälja. Kui juba nende sees, kes oma kõrwaga isamaa nimegi ei ole kuulnud, nii soe süda tema käekäigu kohta elab, miks ei pea meie siis

wõitu lootma! Aga mis on siis — kas olete teda näinud. Ta on arusaamata wiisil ära kadunud.

— Ei ole kuskil sarnast meest näinud.

Sõjamees lükkas oma wene minema ja sõudis tugewal käel kalda poole. Kalameeste nägudel säras rõõm. Hädaoht oli mööda ning kahju asemel oliwad nad kasu saanud. Tornimäe tee oli neile lahti ning Eesti kuulus sõjapealik Lembit nende wang. Äraandja süda, mis sa weel igatsed! — Edasi! õnn on meiega, hõiskasiwad seltsimehed ühest suust, kui wõeras juba nii kaugele oli jõudnud, et ta enam ei kuulnud.

8. Torniwaht.

Weikese wäina ääres Saaremaa rannal, seal kus praegugi weel Tornimägi seisab, oli sel ajal weike linn kõrge torniga. Torn oli kõrge mäekingu otsa ühe uhke maja peale ehitatud, kust kaugele ümberringi maale ja weel kaugemale merele wõis näha. Torni külles ülewel seisis üks määratu suur lind, mida Greeklaste puu hobusega Troja linna all wõis wõrrelda. Teise jala küünte wahel hoidis ta hulga sõjariistu ülewel ning teise jala warwaste küüned oliwad ähwardawalt alla poole wälja sirutatud. Tornist käis luuk wälja linnu sisikonda, mis nagu weike kambrike elamise tarwis kenaste wälja oli ehitatud. Siit wahtis torniwaht merrele laewade käiki ning andis neile päewal lipu, öösel tulede läbi märki. Suure kõwera noka peal seisiwad kaks määratumat silma, milledest hele raswatuli iga ööse päewa loojaminekust tõusmiseni laewameestele kaugele mere peale walgust andis ja tormistel ning pimedatel öödel õiget teed näitas. Päewal oliwad ta silmad küll pimedad, aga siiski uskusiwad laewamehed sealt mööda sõites kaht elawat silma nägema, kes nende terwituste peale lahkelt naeratasiwad

Wõerad ei saanud selleşt mõistatuse sarnaseşt nähtuseşt midagi aru, aga Maasika ja Linnuse linna laewamehed teadsiwad küll, et need kena torniwahi Leida sõstrasilmad oliwad, kes nagu mõni laewameeste kaitsewaim oma riigi alamatele

õnne wastu naeratas. Laewamehed mõistsiwad selleşt waateşt küllalt lugu pidada, juhtisiwad oma laewu tugewa käega ning õnnetus ei saanud neid niisugusel korral ialgi kätte. Sellepärast hakkasiwad nad wiimaks koguni uskuma, et torniwahi naeratawad sõstrasilmad neid kahju eest wõiwad kaitseda.

Torniwaht omas ilmsüütuses ei aimanudki, mis laewamehed temast arwasiwad. Ta nägi rõõmsaid nägusid merel ja oli rõõmus rõõmsatega, Ka kurbi mõistis ta oma lahke olekuga rõõmustada, mille eest kõik, kes teda tundsiwad ja temaga kokku saiwad, temast suurt lugu pidasiwad. Ta oli alles 16 suwet ära elanud, aga juba lapse põlwest saadik mere ääres lainete laksumist ja maru mühinat kuulnud, ilusat ilma ja hirmust tormi ning wahutawaid laineid näinud ja õnne ning õnnetust tunnud. Ta oli juba sellega nii ära harjunud, et ilma merekohisemiseta tal elu igawaks läks. Päew otsa ei olnud tal muud seltsilast kui mühisew meri, mille tujusid ta waatamast ei wäsinud ega kohamist kuulmast ei tüdinud. Tihti küll igatses ta enesele mõnda ustawat seltsilist ja sõpra, aga et see wõimata näis olema, siis pidi ta oma wagad soowid pisaratega hauda kandma. Tema süant ei olnud weel ialgi hella ema ega õe arm sojendanud, sest et tal waesekesel ei ema ega õde, isa ega wenda ei olnud. Neid nimesid tundis ta teiste inimeste suust, mille sügawat tähendust ta ainult sel wiisil aimas, nagu mõni keldri taimeke päikese walgust ja soojust. Tema oli waene laps wõeraste majas. Oma emast ega isast, õdedest ega wendadest ei teadnud ta midagi. Neljateistkümne aasta eest olid mere lained ta ühe wene sees Tornimäe randa ajanud ning Maasika linna wanem andis ta wana Tornimäe wahi kätte kaswatada, kelle naine teda küll hoolega kaswastas ja ka armastas, aga ema eest ei wõinud ta wõerale lapsele ikka olla. Kes see lapsuke oli ja kust ta pärit, seda ei teadnud keegi ütelda. Tal polnud midagi muud märki ühes, kui weike höbesõlg kudrustega kaela ümber. Nii kaswas lapsuke, kellele wõerad wanemad Leida nimeks paniwad, wahitornis üles ja jäi suuremaks saades oma wana kasuwanemate asemele torniwahiks, sest tema silm oli palju terawam nägema

ja kõrw osawam kuulma, kui wanadel. Juba mitu suwe oli ta ütsi merewahtija, tulesüütaja tornis, laewade juhataja tormis. Kui meri wihas mässas ja laewameestele õnnetust tõi, siis oli piigake kurb, wiis kartlikult kurjale merejumalale lepituseks ohwrid, ning kui torm waikis ja lained mässamast wäsisiwad, siis tundis ta lapselik puhas süda imemagust, hõiskawat rõõmu. Mitu korda oli ta weikese wenega merele läinud, kui torm laewa mõne liiwapanga ehk kiwi otsa oli wisanud, ja merehädalisid surmast peastnud. Kui ilmad ilusad oliwad ning merel midagi karta polnud, siis istus ta oma kasuemakese kõrwal ja kuulas selle lauluśid. Kõige rohkem liigutas teda „waese lapse laul", mida ta ütsi olles oma wahitornist imehelisema heale ja kauni wiisiga alla waikse õhtuõhu sisse laskis kõlada. Kelle kõrwu see heal kostis, see jäi kuulama ja kuulatas, kuni laulja laulu lõpetas. Ta laulis:

Oh sina surma sõgeda,
Oh sina katku kadeda,
Miks sa wõisid minu memme?
Eks wõind murda metsa puida,
Tappa tamme tüterida,
Wõtta wahtri wõsuda
Ennem kui wõtsid minu memme!
Nüüd ma ütsik õiekene
Ilma ema armastuseśt —
Ei mul ole armuandjat
Ega pea silitajat.
Kellelt lähen õnne otsma,
Kelle hõlmalt armu saama? —
Kiwi juure, karnu juure
Wäljale wagude juure, —
Tuleb tuuli, annab armu,
Tuleb päewa, pead silutab.
Kui ma teatsin ema hauda
Hüialsin ema hauasta:
Emakene, memmekene!
Tõuse üles hauastagi,
Karga wälja kalmustagi.
Kui sa kostad kalmu kambrist:
„Ei wõi tõusta, tütar noori,
Muru mul kaswand mulla peale,
Aruheinad haua peale,
Sinililled silma peale,
Kullerkupud kulmu peale;"
Siis toon Wirusta wikati,
Lembitu linnast luisukese,
Niidan muru mulla pealta,
Aru heina haua pealta. —
Hüiad hauast, emakene:
„Ei wõi tõusta ei tõuta
Liiw mul rõhub rindasida,
Muld mul muljub mokkasida,
Sõmer litsub silma peale,
Kiwikene kulmu peale." — —
Siis toon linnast liiwa sõela,
Muilta maalta mulla sõela,
Saarelt toon ma surmasõela,
Kingu otsast kiwisõela:
Sõelun liiwa linna teele,
Sõelun mulla muile maile,
Sõelun sõmera soosse,
Kiwikesed kingu otsa.
Kui siis kostad kalmusta:
„Mul on juures mulla haisu,
Külles on ju koolja haisu,
Seljas on mul surma haisu —
Siis wiin Wirusse wihtlema
Mõjen juurest mulla haisu

Juhtkawa.

Esimene anne.

Wend ja õde. — Wõeras wanake. — Waenlased. — Sureja ema sõnad. — Wanema matusel. — Metsawaim. — Kaks kalameest. — Torniwaht.

Teine anne.

Tormine öö. — Armupaelad. — Luuramise peal. — Ootamata õnn. — Tühi pesa. — Mis sõda tõi. — Kurb sõnum. — Sõber häda ajal. — Targa juures — Uued plaanid.

Kolmas anne.

Kaks wanemat. — Häda ei tule kell kaelas. — Õnnetu jällenägemine. — Kinni püütud. — Tähtjas leidus. — Waenlased Wiljandi all. — Weel kord wend ja õde. — Kes on see neiu? — Tundmata sõnumik on tõtt rääkinud. — „Maga magamas" — Isa ja tüttar.

Neljas anne.

Kaks sõbrannat. — Kalamees. — Üks wanema paar. — Tema see on! — Metsal kõrwad. — Hirmus öö — Ootamata sõnumi tooja. — Kallilt ostetud priius. — Tume punkt selgub. — Elu sõja ajal. — Wiimane jällenägemine. — Kasuwend ja kasnõde. — Kerjaja. — Ots.

Igast raamatu poest saada. Hulga wiisi ostjad saawad kõrged protsendid.

Arwustused Eesti ajalehtedest.

Postimees kirjutab „Wambolast": „ Nii uue raamatu nimi, mille ilmumist rõõmuga wõime terwitada. Wiimasel ajal on küll Eesti kirjanduse kängusoleku üle õigusega kaebatud. Seda rõõmustawam on siis, kui jälle üks suurem töö meie weikest kirjanduśt rikastab. Ja nimetatud raamatu tähtsust tõstab iseäraliselt see, et ta toimetaja oma jutustuse aineks Eesti ajaloo on walinud. Ajaloolikkude jutustuste tähtsust on suuremate rahwaste juures ju selgeste tuntud. Need annawad lõbu ja õpetust ühtlasi . . . Sellepärast põimiwad osawad kirjanikud tähtsaid ajaloolisi sündmusi jutustusteks ja tutwustawad ajalugu jutukujul rahwa laiemale ringkonnale . . . Aga jutustusteśt on kõnes olew raamat alles esimene suurem töö sel wäljal. Ta kirjutaja ütleb eeskõnes, et sellega Eesti wanaaja ja ajaloo tundmist edendada tahab. Ja see püie on tal ka hästi õnnestanud. Jutustuse ajaks on Eesti wabaduse sõda walitud, kus Eesti rahwas oma iseseisuse wisa wõitluse järele küll kaotas, aga auuga kaotas . . . Et Eesti ajaloo kohta üliweidi kindlaid teadusi on, siis on raamatu kirjutaja ülesanne raske küll, õiget selle aja wärwikandjat juttu teha. Ta on terawasti kõike tarwitanud, mis iganes selleśt ajast teada on, nagu seda jutus ette tulewad kõnekäänud tunnistawad . . . Kõne wiis on jutus soraw ja lõbus, kui ka mõni kõnekään weidi wana magu, aga siin inst

jutu iluks on. Ilusad rahwalaulud on sündsasse kohta wahele paigutatud. Mis muud, kirjandusе sõber, kui muretse omale see uus raamat ja õpi sellest oma esiwanemate elu enam tundma. Küll siis näed, et minuga ühes raamatu kirjutajale „aitäh" ütled".

Eesti Postimees kirjutab „Wambolast": Meie oleme esimese ande läbi lugenud ja julgeme selle üle järgmist kriitikat awaldada: Sess andes saawad 8 isesegust elu ettetulekut ja nende saatust aja-kohaliselt kirjeldud. Kirjanik on püüdnud wana Eesti elu waimus ja tema juhatuse sihis kõik neid elu juhtumisi, mis ka sellajal kõige Eestlase elusse puutusiwad, iseäralikult aga neid, kes selles Wambola jutus tegewliselt ehk kannatlikult ette astuwad, täitsa asjakohaliselt kujutada, ning seega wanaaegset Eesti iseloomust lugejale selgemaks teha. See töö on esimeses andes kauniste korda läinud ja seega Eesti ajaloo kirjandus jälle ühe tähtsa tüki materjali oma puudusе täiendusеks wõitnud. Kui meie selle peale mõtleme, et Eestlaste ajalooline kirjeldus üli werke on, ja suurendamine ja laiendamine Eesti rahwale sest ajast armast mälestust pakub, kus Eesti pinna üle Eesti wanemad walitsesid ja oma Eesti poegadega seda pinda pealetulejate eest kaitseda püüdsiwad, siis saame meie selle arusaamisele äratud, et nimetatud „Wambola" raamatu kirjeldus töö Eesti ajaloo teaduse edenemise kohta on; seepärast soowime selle raamatu annetele rohkest lugijaid. — I. T.

Sakala kirjutab pikemas kriitikas „Wambolast": „Jutukirjutaja on raskema aine walinud, mis Eesti kirjanikul tal wõib walida olla. Meie rahwa endise aja peal seisab paks pime linik, mille awamiseks meile ajalugu wähe materjali on jätnud. Üksikud märkusesed siin ja sal, kohtade ja Eesti wanemate nimed, mida arwa korda mõni ajaloo kirjutaja mööda minnes üles tähendanud, on kõik, mis kirjanikul saada on. Nende waral peab nüüd kirjanik minewiku pimedusel ümber otsima, peab enesele selleaegse rahwa tegemise, mõtlemise, weel enam — rääkimise wiisi ette kujutama . . . Täielist otsust ei wõi muidugi temast weel saada, aga esimene anne on igapidi wäärt parema Eesti kirjandusе sekka arwata, mitmest teisest algupäraliseст jutust on ta, wõib nii ütelda, pea osa pikem; seda ja weel enamgi wõib ta ajaloolise kokkuseade ja tõsiduse kohta ütelda . . . Jutt ise läheb juba esimeses andes põnewaks ja mis weel enam, tal on kaunis muinasline maitse juures. Jutus ettetulewate inimeste iseoomude kirjeldamine, kui palju seda esimese ande järele wõib ütelda, on kauniste korda läinud, äraandja Panda juures ei ole enam midagi soowida. Nüsama mehelikku ja tugewat iseloomu tunnistab Lihula wanem, üleüldse astub wana Eestlaste lihtne loomuline tarkus ja wisameelsus tihti kenades piltides ette."

Olewikus kõnelewad kaks arwustajat. —en. ütleb: „Algupäralise Eesti kirjandusе ilmumine on weel kaunis aruldane . . . Hää meelega teretab sellepärast iga kirjandusе armastaja algupäralist toodet, iliategi weel kui see meie omast elust on wõetud. Sellesarnaseks tuleb ka ülemal nimetatud A. Saali jutustust „Wambolat" lugeda. Jutustus wiib meid Lembitu aega tagasi . . . Soowitame raamatut soojalt kõigile Eesti kirjandusе sõbradele." — Üks teine arwustaja ütleb: „Jutu jooks on ladus, kõne tõlaw ja keel puhas ning nimed on ilusad eestilikud. Et see jutt rohkeste lugijaid ja lugejad rohkeste lõbu saawad leidma, see on kohklemata kindel".

Teise ande kohta kirjutab —en. „Lubaduse järele ilmus peagi „Wambola" teine anne. Ja niisamasuguse põnewusega nagu esimest annet oleme teistki lugenud. Me ei ole endid omas lootuses mitte petnud, kui Wambola esimese ande järele arwasime et jutt wististe mõnus saab olema. Suure igatsusega ootame järgmisi andeid. —

Дозволено цензурою. — Дерптъ, 28. апрѣля 1889 г.
Trükitud A. Grenzsteini trükikojas Tartus.